

6361

75

65

ДР. М. ПАЧОВСЬКИЙ

І Л Ю С Т Р О В А Н Е
У К Р А І Н С Ь К Е П И С Ь М Е Н Ш Т В О
В Ж И Т Е П И С Я Х

ЦІНА 35 Ц.

У К Р А І Н С Ь К А В И Д А В Н И Ч А С П І Л К А
У К Р А І Н С Ь К О Г О Г О Л О С У
В К А Н А Д І.

PG
3913
P33
1917a

ДР. М. ПАЧОВСЬКИЙ

Пачовський М

**ІЛЮСТРОВАНЕ
УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО**

В ЖИТЕПИСЯХ

*Ілюстроване українське
письменство в житєписях*

ЦІНА 35 Ц.

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

212-214 Dufferin Ave.

- Winnipeg, Canada

111

~~PG
3916
P24~~

LIBRARY
FEB 21 1961
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Частину матеріалу, поміщеного в сій книжочці, друковано в давнійших річниках діточої часописи „Дзвінок”. Тепер додано до нього дальші житєписи наших письменників та доведено річ до 60-х років нашого літературного життя. Цілість книжочки становить неначе продовженє історії про нашу бувальщину, про яку давнійше написав Др. Ост. Макарушка. Однак буває иногді, що повисша книжочка про старинну добу нашого письменства не завсїгди найде ся під рукою, а для повного зрозуміння річи конечно треба мати бодай короткий погляд на розвиток нашої старинної літератури; тому у сьому передслові згадаю коротенько про ту давнину.

В духовому житю народа велику вагу має географічне положенє його країни. Як раз український нарід займав таку область, що не дуже була вигідною для спокійного розвитку його культури, через що Україна полишила ся зразу позаду других європейських народів. Вона становила граничну межу між варварським а культурним світом і тому приходило ся їй зводити тяжкі боротьби з варварськими народами та тим самим захищувати своїми грудьми від нього усю західну Європу. Опісля скинувши з себе ярмо неволі, що вимагало доволі трудів та жертв, по страті немало сил в кривавих боях, ступила вона на шлях до культурно-просвітної праці, яка між тим у західно-європейських народів розвелась вже в широкому розмірі. Найбільшу в тому ділі заслугу поклав наш князь **Володимир Великий**, що завів урядово християнську віру на Україні-Руси 988. року, а з новою вірою прийшла до нас висока на той час византійська культура, яку підготували попередні купецькі та военні зносини Українців з Греками.

Осередком духового життя усеї України-Руси став город Київ, положений на горбоватому березі ріки Дніпра, столиця Великого князя Володимира.

IV

Сея князь ставши християнином сильно дбав про розширене нової віри, будував церкви, (Десятинну церкву), визнаював їх та старався о духовенство, аке би не тільки ширило нову віру словом, але й письмом. Володимир не поминув і науки для боярських дітей яких силоміць велів зводити до черців на „книжне ученіє“. Він спровадив також з Греції артистів, малярів, будівничих, каменярів а wraz з ними привезено до Києва і грецькі твори штуки (різби) та металеві гроші. В той спосіб пересаджував сей мудрий князь на нашу землю византийську ученість та культуру. Та й сама його лагідна влада еднала собі чимало прихильників і поважальників, задля чого його ім'я полишило ся в пам'яті народа, бо в давніх піснях народних та штучних згадується його як безмежно доброго володаря.

Він лишив наслідником на княжому престолі свого сина Ярослава, званого „Мудрим“ (1016—1054), що зовсім ступав шляхом свого батька та дотримував і ширив зачаті його діла. За його часів настав перший митрополит з роду Українець, Гіларій, що в своєму ученому творі „Похвала“ вихвалює заслуги Володимира й діла Ярослава, який велів списати обичаєві закони в книжку п. з. „Руська Правда“, шоби тим чином спинити надужиття княжих урядників.

Вельми важне діло склало ся за часів наслідника Ярослава князя Ізяслава (1054—1077), з то засновано тоді Печерський монастир, який став правдивим огнищем духового життя на старинній Україні. Найважливішою особистістю в тому монастирі був ігумен Теодосій Печерський (1062—1074). Він завів з ньому лад та надав дуже строгі постанови після студийського монастиря в Царгороді. В Печерському монастирі попри інші твори повстала наша найдавніша так звана Несторова, чи радше: Начальна літопись, що виказує чимало впливу духа, українсько-руської мови та народної поезії.

В тому отже монастирі скупила ся жива преле письменників, старинної доби і він тільки був головною

причиною хорошого розвитку нашого письменства аж до нападу Татар на Київ в р. 1240.

Як сам город Київ звемо „матірю руських городів“, так можна назвати Печерський монастир матірю всіх наших монастирів в старині, звідки віра й культура не сла ся по всіх усядах України-Руси та де находили приют убогі, старці, каліки й голодні сироти — а де також шукали поради в політичному стремлію сучасні князі. Сей монастир завдяки жертволюбивости вірних з кождим роком щораз то більше збогачував ся не тільки в грошах але і земських добрах. В ньому бачимо попри учених черців, що займали ся письменством — також різних ремісників та рільників.

Тому сьогодні Печерська Лавра може похвалитись величавими дорогоцінними будівлями, златокованими образами і чималим земським добром.

Рівночасно з осередком духового життя в Києві проявляєть ся також рух в такому же напрямку в домонгольській добі і в Смоленську, Новгороді, Чернигові та в Галичи.

За той час (до р. 1240) зростало сильно наше письменство завдяки живим зносинам з Царгородом та з полудневим Славянством, особливо з Болгарією, де в часах князя Симеона широко цвила християнська література, збогачена також незовсім догматичними (правдиво християнськими) творами касті Богумілів, що перемішавши християнську науку з поганськими вірованнями болгарського народу ширили її словом і письмом.

У нас письменство за той час було більше перекладне. чим оригінальне та найбільше творів було церковного змісту, але окрім того не хибувало і світських пам'ятників. Всі ті твори писались мовою староболгарською, але пристосованою до живої українсько-руської мови, а тую штучну мову наших старинних пам'ятників звемо староруським язиком, який полишив ся до сьогодні в церковних книгах. Але сей язик не був однаковий у всіх тодішніх творах, бо світські писання приймали більше слів та зворотів з живої народної мови, а церковні,

VI

книги менше. Навіть до світських книг входили мимоволі також народні легенди, перекази, пословиці та пісні, через що мали вони немало звязи з народним життям, хоч писали їх духовні люди. Особливо народна поезія була могучим чинником в розвитку старинного письменства, де ми при кінці 12. століття бачимо штучну поетичну школу, якої найкращим витвором є широкозвісне Слово о Полку Ігоря, основане на історичній події і на народній, хлопській поезії. Автор сього твору, великий народолюбець, перенятий народною поезією та хлопським життям, з глибоко патріотичними почуваннями строго судить лихих, а хвалить добрих князів, бажаючи злучити їх спільною ідеєю до борби з поганиями за добро краю і народу.

Такий гарний розцвіт нашого письменства зуцнила страшна хвиля нападу Татар на Київ.

Тому з р. 1240. починає ся не жите а животіне нашого письменства в тому самому напрямку. Небавом ослабляє ся ще наша духовна жизнь політичними подіями, як з одної сторони завойованем Галичини Казимиром 1340, так повстанем нової держави на півночі, якої столицею став зразу Володимир над Клязмою, а опісля Москва. Тай Литва не дає нам спокою, бо збогачуєть ся нашими землями, хоч притім пересаджує в свою державу нашу культуру, віру, мову та приймає до державних урядів наших освічених мужів. Надто завойоване Царгороду Турками 1453. року перервало цілковито всякі зносини України-Руси з полудневим світом, а тим самим ослабило ще душе наше духоне жите та розвиток письменства, в якому тільки переписують ся давні твори, годовно апокрифічного (церковних тайних книг) змісту. Ся послідна галузь найсильніший мала вплив на народ, бо витворила народні оповідання про жите Святих, Ісуса, про загробний світ, муки та кари грішників по смерті. Таке слабеньке літературне жите в незміненім напрямку вело ся аж до кінця 15 століття, що тим чином закінчує перший головний період, з двома, з огляду на силу руху, підподілами.

VII

Під сам кінець 15. століття починає появляти ся у нас одна з тих новостий, які вже в зах. Європі ширше були звісні, с. є. друкарська штука.

Она видає у нас 1491. року першу церковну книжку друковану в Кракові. Однак доперва в 16. століттю р. 1617. Др. Франц Скорина, запізнавши ся за границею з реформаторським стремлінням, друкував першу біблію, переложену на свою рідну мову, яка однак була мішанною з українсько-руської і білоруської мови. За приміром Скорини виготовляє ся в половині 16. століття в Пересопниці переклад Євангелія, з болгарського язика на українсько-руську мову, але тоє Євангеліє не було звісне широкому світови, бо його недруковано, отже не мало великого значіння в літературному житю. Зате в половині 16. століття за приміром польських єзуїтських шкіл наші розбуджені до життя брацтва стають живо закладати школи, в яких учать ріжнородних наук подібно як в західній Європі, де запанував новий, свобідний напрям науки, званий гуманізмом, що розбудив заміловане до красних штук, поезії, філософії та наук природи. В тімже часі с. є в половині 16. століття входять українсько-руські землі в тіснійшу звязь з західною Европою через політичну унію з Польщею в Любліні (1569 р.), після якої змагає ся сильно вплив польщини, особливо серед висшої верстви нашої суспільности, який ще дуще зростає, коли настала церковна унія в Берестю 1596. Сеся послідна релігійна подія викликала словесну борбу, (полеміку), між православними а католицькими, як і протестантськими визнавцями віри. Спір сей видав дуже обширну нашу полемічну літературу, якої твори в численних вже тоді у нас друкарнях друковано в живій народній мові, як пр. найповажнійший огляд того письменства Захарія Копистенського „Палінодія”.

Під кінець 16. століття цвіте вже широко шкільництво під управою наших брацтв, де гуртують ся учені мужі, що пишуть відповідні потребам часу твори та складають вірші духовні і світські. Особливо визначає

VIII

ся львівська школа, а на початку 17. столітя київська, яка з 1632. роком заходами молоденького, дуже вченого митрополита Петра Могили перетворює ся на висшу наукову колегію його імені. Сеся Колегія стала отже найвищою тоді школою в цілій Україні-Руси, але на жаль, не видавала вона таких людей, щоб старали ся просвітити народ в чисто народному дусі, бо з неї виходили вчені мужі, що вміли добре латину та церковшину і визначували ся як сильні оборонці православної віри. Однак сеся школа не була без впливу на розцвіт нашого письменства. В ній плекано горячо віршоване і драматичну поезію т. зв. шкільну драму, в якій знаходимо вставлені між акти веселі сцени, що звались інтермедіями та інтерлюдіями і були писані чистою народною мовою з предметом із сільського життя. В самій же драмі видко й поступ, бо зразу представляла вона тільки картини релігійного змісту як муки Спасителя, похід Пого до пекла, життя осіб з біблійної історії і ин. З часом беруть писателі драм предмет з історії як „Володимира Великого“, або воєнні діла Б. Хмельницького. Колиж опісля в початках 18. ст. Колегія, перемінена на академію, підпала цілковито під московський вплив, тоді і драма змосковщилась, хоч інтермедія все ще писано українською мовою. — Крім тої драми цвила тамже і вертепна драма (Різдво), яка широко розповсюднилась між народом та по часті остала в нас до сьогодня подекуди на селах. З Колегії в часі свят і ферій йшло багато молодців між народ, — були то так звані мандруючі студенти. — що пописувались співом та виголошуванем ріжних віршів, або представляли драми. Деякі не вертали вже до школи, а лишались по селах „ученими дячками“ і ту плекали віршоване, яке вже мало більше народну ціху. Дехто з них йшов аж на Запороже в козаки, де дослужив ся скоро урядів старшини як пр. писаря.

В той спосіб ширила ся наука, яку плекано в Могилянській колегії, і в дальших сторонах України-Руси Колиж по смерти митрополита Петра Могили (1647

IX

року) словесна борба перемінчалась в боротьбу на мечі, яку підняв Богдан Хмельницький 1648 р., притихає літературне життя на Україні-Руси і настає соромний кінець козацьких воєн угодою в Переяславі 1654 р., де Богдан піддав Україну під протекторат московських царів, що потягло за собою сумні наслідки, звісні в історії під назвою „руїни”. Одинокими корисними здобутками на полі духового життя були народні думи та козацькі літописи, писані народною мовою урядовим стилем.

Автономія України, запевнена Москвою в Переяславській угоді, нівечить ся що раз більше: зразу тайком при виборі гетьмана-запроданця Брюховецького (1663 р.) а підтак, коли правобічну Україну віддано Польщі 1667 р. (в Андрусові), Москва явно занпащує давні права, що найкраще показалося по битві під Полтавою 1709. року, по смерті великого і ідеального гетьмана Мазепи. Найсильнішими ударами для вільної України були: видана заборона уживати по урядах української мови (1721 р.), заведене в Глухові тайної поліції, Малоросійської Колегії, що слїдила кождий крок козацької старшини та загарбала українські землі, зиссене гетьманства 1764 р., зруйноване Січи 1775 р. та заведене невільництва (кріпацтва) 1782. року.

На правобічній Україні, позбавленій тіснійшої звязи з лівобічною, без столиці Київїва, змагаєть ся щораз більше польський вплив, замикають школи, просьвіти, темніють міщани і духовенство та настає цілковитий занепад духовної жизни й письменства, яке тільки блимає в василиянських, латинських, школах.

Серед таких сумних відносин не могла і в сїй части України цвисти література як слїд, а про народну мову ніхто не журив ся. Одинокі сільські малоосвічені священники в підгірських околицях в Галичині плекали її, списуючи нею збірнички найріжнороднійшого змісту, головно проповіді (казаня) до яких використовують всякі друковані твори, навіть протестантські. В тих рукописних збірках містять ся також ріжні пісні, частинки

Х

інтермедий, житєписи з апокрифічними оповіданнями, лікарські поради, віщованя про погоду й пору року і т. и.

Найважнійшим же друкованим твором оо. Василян був Збірник релігійних (церковних) пісень Богогласник, який полишив чималий вплив в народї, бо деякі пісні як Пречиста Діво Мати, — Коляди та пісні про загробне житє, стали дуже популярними на всій Україні-Руси. Не мало впливу лишилось між народом з другої книжки, що видали Василяни, Народовіщанія, де подано катехитичні науки віри, а важнійші питання пояснено легендарними оповіданнями.

Видимо отже, що, як з одної сторони наше письменство до кінця 18. столїтя, хоч принесене від других народів підлягало щораз більше впливам духового життя українського народу та його словесности, так з другої знова сторони воно намагалось стояти висше життя простого народу, який довгі-предовгі віки оставав в погорді не тільки у чужих але й у своїх верховодів. Тим то й народна мова не могла добити ся до приналежного їй становища в поважних творах в повній своїй чистотї, поетичности та незмірному богацтву, але допускалась свідомо тільки до менше важних писань, що служили звичайно для розвеселєня й жартів; се зовсім відповідало панському настроєви нашої пануючої верстви від найдавійших часів до недавних. Тому то й просьвіта простого народу нікому не лежала на серці, а ще менше його матеріяльні обставини. Однак сей великанський простий народ, не тільки в нас, але й в цілій Европі, погорджуваний висшою верствою суспільности, скривав під сїльською стріхою трівко своє прадїдне духове богацтво: рідну мову, поезію, історичні спомини, казки, перекази та легенди, а коли учений світ не міг вже догодити освіченій верстві суспільности своїм мертвим язиком і з чужим змістом писаними творами, тоді звернули ся письменники до того простого народа під його сїльську стріху, а він радо їм дав усе своє духове богацтво, дав школи, освіту, словом: видвигнув національне житє в гору, а тим самим подав спромогу нез-

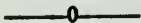
ХІ

лічимим людям, образуватись та займатн опісля найріжнороднійші платні і почетні становища.

З сього вельми поверховного огляду нашого духового життя в старині можна заключити ось що: Наше теперішнє письменство, основане на житевій силі народа, не являєть ся твором тільки нових часів, бо воно навіязуєть ся елементами народної духової творчости до найстарших наших памятників, які з огляду на мову можна віднести до двох діб нашого духового життя с. е. від 11. до кінця 15. столітя і від 16. до кінця 18. столітя.

В другій добі виступає сильнійше народна ціха в письменстві, а в духовому житю бере участь не тільки духовенство, але й світські люди, а по части й сільський народ, що й в політичному згляді зазначає своє істноване та стремить до повної свободи.

В сій вкінці добі добиваєть ся жива народна мова своїх прав і становища в письменстві, яке однак осягла аж заходом І. Котляревського, якого предтечею став Гр. Сковорода.

•

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО В ЖИТЕПИСЯХ

Григорій Сковорода

Він уродив ся р. 1722 в Чернухах в Полтавщині, на Україні. Учив ся в школах в Києві, а відтак удав ся за границю в західну Европу, щоби пізнати висші науки та учених людей. Вивчивши ся ту філософії, вернув на Україну та став учителем в переяславській семинарії; але небавом покинув ту школу і став приватним учителем у багатого пана-Українця Тамари. Ту зачав писати свої перші верші та байки. Опісля дістав посаду в висшій школі в Харкові, де однак довго не перебув, бо задля своїх ідей, що з ними не годили ся прочі учителі, мусів покинути посаду, і від тоді він вже нігде не став служити. Він вештав ся по всій Україні серед великих недостатків і злиднів та всюди голосив свою науку, що треба просвічувати найперше простий народ живим словом і приводити його до свідомости, що він є людиною, що він є народом, котрий має за собою бувальщину — має історію.

Він, яко чоловік бувалий, бо зійшов був пішки Польщу, Угорщину, Німеччину й Італію, був зовсім иншого переконання, як тодішня інтелігенція на Україні, і тому виступав остро

Григорій Сковорода.

проти закріпощування простого народу. Він казав: „говорять, що простий народ є чорний — він спить і най собі спить міцним сном. Але хто спить, той ще не є мертвим, і коли він виспить ся, він пробудить ся і покаже ся бодрим“.

За його навчання по всіх місцях і мандрівку по селах прозвано його українським Сократом, (бо колись грецький філософ Сократ так ширив свою науку — філософію).

Його наука була успішною, бо шляхта зрозуміла його ідею і значіне народного виховання, а доказом сего є, що опісля зложила більше як 600 тисяч рублів на заснуванє університету в Харкові, котрий отворено аж р. 1805, по його смерті.

Він отже був першим мужем на Україні, що зрозумів вагу всенародної освіти, а навіть дав нам примір, що всякий освічений Українець не повинен стояти оподалік від темного люду, але при всякій нагоді і на всякім місци уділяти йому свого знання, поучувати та просвічувати розмовляючи з ним щиро як з людиною, а не як з невільниким. Тим способом можна збудити до життя спячий народ і піднести його до значіня між іншими народами. Се отже була велика новість, нова ідея, що зве ся „національна”. Його спосіб науки є найвідповіднійший і для наших часів, бо живим словом можна так малого як і старого чоловіка найскорше навчити і просвітити. Тому таких Сковородів повинно і сьогодні бути багато між Українцями, навіть між письменною молодіжкою, що вернувши зі шкіл на свята або на вакації на село, сходить ся з своїми давними непросвіченими товаришами; тії певно охотно слухати будуть всього того, чого тамті научили ся в школі, особливо оповіданя з рідної історії та

письменства.

Сковорода своєю наукою підготував вже чимало дорогу для І. Котляревського, що є властивим творцем нової доби в українськiм письменствi.

Сковорода умер в 1794. році.

Наукові твори писав він по більшій частині московською мовою, але не понехтував і української, особливо уживав її в поезії, хоч і ту є слова чужі. Одну його пісню помістив Котляревський в своїм драматичнім творі „Наталка Полтавка”, а іменно співає її там возний („Всякому городу нрав і права”).

Іван Котляревський

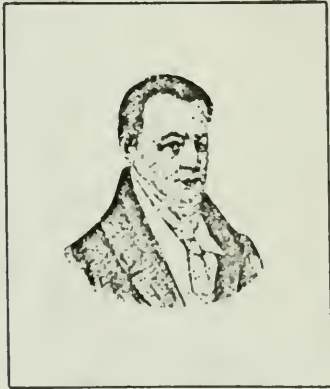
1769—1838.

Він уродив ся, виховав ся і скінчив школи в Полтаві, на Україні. Його батько був урядником магістрату, а хочай походив з дворянського роду, не був багатий, а в дома говорив не по московськи, як інші дворяни, тільки по українськи. Син Іван любив прислухуватись бесідам батька про історію України: про гетьманів, про зруйноване Січи та про тяжку долю крєпаків і нелюдське поведене українських панів з підданими їм селянами. А вже найбільше тішили Івана ті магістратські возні, що їх бачити мав він нагоду дуже часто; вони говорили по ніякому: ні то по українськи, ні то по московськи, ні то по такому, як у церкві читають св. Євангеліє, себто по церковному.

Першу науку побирав Іван, тодішнім звичаєм, у дома, де вивчив ся читати Псалтир і Часослов, а відтак віддав його отець до висшої школи, семинарії. Ту вчили всіх предметів по московськи, а се зразу трудно приходило Котляревському, але він своєю пильністю і сильною волею поборов всі трудности та став дуже добрим учеником і милим товаришем, бо всі семинаристи полюбили Івана за хороші мужицькі пісні й казки та за його власні вірші;

його з того прозвано ритмачем (віршописцем).

По скінченню сеї школи пішов Іван учителювати по дворянських домах, бо українські пани звичайно не посилали синів до публичних шкіл, але держали дома приватних учителів. Побут його на селі мав притім дуже великий вплив на него; тут Котляревський вільними

Іван Котляревський

хвилями перебирався в народний одяг та ходив по вечерницях і досвідках, де пізнав добре народні звичаї, пісні та мову.

Покинувши відтак учителювати, перейшов у судову службу в Полтаві, а по 7 роках вступив до війська, де служив десять літ і jako капітан пішов на пенсію. У війську визначувався він хоробрістю, а притім великою людяністю. За се любили його так прості жовнірі (москалі), як і старшина, бо Котляревський

умів усяке товариство своїми веселими приказками добре забавити, а коли був вже на пенсії, бував так у найвисших панських домах, як і у низьких хатах городян та селян, де його звали „громадським кумом“.)

Тоді був він настоятелем Інституту для дворянських дітей і директором аматорського театру в Полтаві.

Умираючи (нежонатний) роздав він весь свій маєток своїм своякам і знакомим, а двом селянським кріпацьким родинам, що у него служили, подарував він свободу.

Котляревський проживав як раз в тих часах, коли на Україні в наслідок панованя Москви запропастилась давня „слава і воля“. Катерина II веліла знести гетьманство (1764), зруйнувати „Січ“ (1775), а р. 1782 затвердила кріпацтво с. є. невільництво українського народу. Тим чином ціла маса народу розпала ся на два табори, а то: на інтелігенцію з численними дворянами (рід шляхти), що цурали ся рідної мови, і на простий, закріпошений нарід, що не мав жадної волі.

З тих причин народна мова попала в поневірку, хочай в попередних часах побіч церковної уживали єї вже в деякій скількості до літературних творів, як до історичних записок (літописий), та списували в ній пісні так набожні як і світські, комедії (інтермедії) а навіть церковні проповіді в Галичині та ріжнородні казки, які полишили ся до нині в недрукованих старих зборничках.

Котляревський, чоловік освічений, знав не тільки чужі літератури, але його займали і твори свого старинного письменства, а найбільше полюбив він гарні наші народні пісні, які часто чув він в Полтавщині, перебуваючи між простим народом. Він пізнавши його красивий характер, полюбив цілим серцем живу народну мову, народні пісні і народні звичаї.

Він яко освічений чоловік знав, що всі народи Європи старають ся мати літературу у своїй рідній мові, тому відважив ся і сам ввести в письменство українську мову. Ще в школах пробував він писати вірші тою мовою, що йому дуже удавало ся, а всі товариші радо було читають його веселі, смішні стишки. Він підняв ся перелицювати (перемінити) поважний римський твір „Енеїду” на смішну, зробивши старинних героїв українськими бурлаками.

Крім сеї перелицьованої Енеїди, котрої першу частину видруковано р. 1798. написав він ще два драматичні (театральні) твори: „Наталку Полтавку” і „Москаля чарівника”, де представив красні характери дівчини, жінки, парубка, а тим самим сказав, що межі простими людьми бувають навіть чесніші люди, ніж між освіченими. При тій нагоді виставив він на сміх тих Українців, що то посмакувавши трохи урядової служби, як возний, або якої шкільної, московської науки, як Финтик, — цурають ся вже своєї рідної мови, а навіть своєї рідної матери-селянки.

Українська та московська інтелігенція чи-

тала радо Енеїду Котляревського, сміяла ся з початку, але дальше, коли стала читати в тім творі опис мук українських панів в пеклі — трохи схаменула ся і не поступала так строго з кріпаками. Надто представлена на сцені „Наталка Полтавка” розбудила в українських панах прихильність і любов до народних пісень і до самого народу.

Твори Котляревського мали великий вплив не лиш на Полтавців, але і на інші міста України, а головню на Харківщину. Хотяй ту вже багато освідомив інтелігенцію Сковорода, але він не мав такого впливу як Котляревський, бо Сковорода все ще якось не ясно відносив ся до простого селянина, котрого любив більше на позір, ніж як оно справді було. Тай в розмові не уживав він чистої мужицької мови. Але твори Котляревського малювали вже ясно й вірно жите українського народа і тому Котляревського уважають творцем нової доби нашого письменства, що зачинає ся з появою першої частини його Енеїди в р. 1798.

До сього звороту в нашім письменстві спонукала Котляревського головню любов до свого народу та його гарних пісень і милозвучної мови, а відтак і пізнане літератур інших народів та живий рух, який проявив ся mezi Славянами в західній Европі. Крім того були то неспокійні часи Наполеона і Французів, що завурушили цілу Европу так на поли політичних як і літературних змагань поодиноких народів. Той дух часу опанував і Москалів а за-

разом і Українців, бо багато молодців з Росії виїздило на науку до західної Європи, де переймалися новими поглядами, а навіть між військовими людьми було чимало прихильників нових ідей, що противилися нелюдському поведенню панів зглядом селян та в загалі кріпаків. З тих причин простий народ, його жите, його пісні та звичаї доходили до якогось поважання, а писателі стали займатися списуванням творів тої устної словесности, або самі складали також пісні, поеми та оповідання.

Петро Артемовський-Гулак

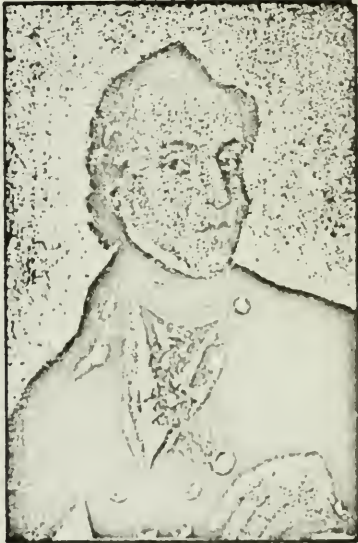
1790—1866.

Був перший по Котляревським значнійшим писателем, що розвинув свою діяльність в місті Харкові, котре лежить на Україні, на всхід від Полтави.

Він скінчив середні школи в Києві, а на університет прийшов у Харкові. В Харкові був вже університет від р. 1805 і ту тому було багато студентів різної народности, що жили з собою в приязни та поучували один другого про свій нарід та розповідали про народні звичаї, пісні, казки і т. д. Артемовський тут міг легко виучити ся і польської мови та она дала йому поміч в його студентському житю, бо він став учителем (лектором) тої-ж мови на університеті, а сам готовив ся до іспиту з історії. Зложивши іспит, був професором російської історії на тім університеті до р. 1850. Опісля жив він на пенсії аж до своєї смерти також в Харкові.

З початку Артемовський писав московською мовою, але познакомивши ся з творами Котляревського та з польською літературою, став писати байки так власного виду, як також переводив з польської та німецької мови, або полереблював поважні твори старинних пи-

сателів на смішні, як се зробив Котляревський з Енеїдою. Найважнійший його поетичний твір є „Пан та собака“, де представив, способом байки, жите селян на Україні, а іменно: як

Петро Артемовський-Гулак.

укр. пани дуже строго й нелюдяно поводять ся з своїми підданими, крепаками. Тою острою байкою (сатирою зве ся такий твір, що висміває хиби й злі поступки людей) стягнув на себе Артемовський неприхильність деяких панів. Тую сатиру помістив він в часописи, що виходила в Харкові в р. 1816—1829 і звалась: „У-

країнський Вістник". В ній друкували свої твори також і інші тодішні українські писателі, що перебували так в Харкові, як в дальших сторонах України. Та й Харків тоді був головним городом, де найкраще розвивалося українське письменство. Тут перебували звісні пізнійші писателі як Корсун, Боровиковський, що писали смішні казки, був ту Яків Щоголів, Метлинський, що писали смутні (ліричні) стихи, був ту і Григорій Квітка—Основяненко, що перший став (в р. 1833) писати повісти, де змалював гарне жите селян і їх звичаї та обряди. Між всіми однак тодішніми патріотами і харківськими писателями визначував ся:

Ізмаїл Срезневський.

що, хотяй був родом з Московщини, полюбив сильно й українську мову та народну поезію і збирав людові пісні, котрі видрукував в р. 1831. Відтак видавав він „Запорожську Старину." в р. 1833—1838. Він перший був, що оцінив науково укр. мову та виказав, яка вона гарна, богата та поетична. Срезневський був душею усеґо кружка писателів в Харкові, котрі широку розвинули діяльність на поли українського письменства. Той кружок харківських патріотів ось тим прославив ся: 1) Мужі того кружка займали ся збиранем і видаванем народних пісень; така праця зве ся „етнографія". 2) Они складали поетичні твори на взір на-

родних пісень, або перекладали твори з письменства інших славянських народів, бо тоді був час, що всі народи в західній Європі заволодили у себе народну літературу. Тая нова доба в письменстві зве ся „романтична”. 3) Свої праці поміщували они в часописи „Український Вістник”. 4) Они між собою учили ся других славянських мов, бо тоді піднесли гадку Славяни, щоб разом держати ся, взаємно просвічати ся і добивати ся кращої своєї долі mezi народами неславянськими. Сеся гадка звала ся „славянофільська ідея”, котру в Росії зрозуміли так, що всі Славяни мають злучити ся з Москалями та приймати їх віру, мову і письменство. Але на Україні, с. є. найперше в Харкові, а опісля в Києві, так єї хибно не розуміли. Тут тая ідея витворила любов до народа і праці над його просвітою, а Славяни мали лише взаємно себе пізнати, любити і своє письменство підносити.

5) Той кружок по упадку „Українського Вістника” видає досить багато книжок „Альманахів” с. є. збірників ріжних творів, навіть таких писателів, що не мешкали в Харкові, але стояли в звязи з харківськими патріотами.

6) В тім кружку велику повагу мав Григорій Квітка, що перший став писати українською мовою гарні оповідання з народного життя.

7) З тим кружком переписували ся учені люди як: Павловський, що видав першу граматику української мови 1818, і князь Церте-

лев, що в тім самім році видав збірник пісень та наукову розвідку о народних піснях, а також Е. Гребінка, що жив в Петербурзі і р. 1834. видав „Байки”.

А вжеж велике значіне мали збірники пісень ученого, (що стояв в звязи з кружком,) Мих. Максимовича .1804—1873), що був професором найперше в Москві, відтак в Київі, — бо ті збірники (видані в р. 1827, 1834, 1849) познайомили і московських, як Гоголя й Пушкіна — і галицьких писателїв, як Маркіяна Шашкевича, з великим багатством української людової поезії.

8) В тім кружку широку діяльність розвинув пізнійше професор Амврозій Метлинський, бо він і зібрав багато народних пісень і перевів поезії з мов інших Славян та писав сам дуже гарні сумні (ліричні) верші, в котрих згадував славу козацьку бувальщину та малював сумне положене українського народу. Він є найбільшим поетом перед Шевченком.

З того видимо, що в Харкові почавши від заснованя університету (1805 р.), дуже гарно розпочала ся і розвивала ся праця на поли українського письменства в тім напрямі, в яким розпочав працю в Полтаві Іван Котляревський. Харківщина отже мала вплив не тільки на ближші, але і на дальші околиці.

Той вже згаданий професор Максимович, що був з початку в Москві, зносив ся з писателями з Харкова і працював на такім поли письменства як ђни, с. е. займав ся етногра-

фією, видав свої збірники пісень та написав розвідку про них під впливом творів польського поета Бродзінського. В Москві жив і другий професор **Осип Бодянський**, родом з Полтавщини, що р. 1837 написав розправу про народну славянську поезію, перестудіювавши устну словесність не тільки Українців, але й інших Славян.

Відтак видав він великий Збірник народних пісень, які зібрав Я. Головацький в Галичині і на Уграх. Тай до історії України причинив ся він тим, що видрукував „Історію Русов“, котра мала великий вплив на українських писателів, а головню на Шевченка. — Також видрукував деякі козацькі літописи як н. пр. Літопись Самовидця про війни Богдана Хмельницького, з XVIII. віку. В ній розповідає ся про Чорну раду, (в р. 1663) на котрій заходами Москви вибрано гетьманом І. Брюховецького, чоловіка огидного характеру, бо чимало лиха заподіяв Україні.

Вкінці замітити треба, що з Харкова перейшов в р. 1845 Микола Костомаров до Київа, на професора університету. Тут застав він вже патріотичну громаду, до якої належали: М. Максимович, що р. 1834. переніс ся з Москви, П. Куліш, Шевченко. Панько Маркович, муж Марії (Марко Вовчок) і и.

Ту громаду умів Костомарів, перенятий науками і ідеями харківського кружка учених, зорганізувати (упорядкувати) в тайне товариство, що звало ся Кирило-Методієвське

братство, р. 1846.

Так отже Харків був огнищем, був осередком, звідки рознесло ся щире змагане до праці на поли письменства України-Руси.

Григорій Квітка-Основяненко

1778—1843.

Від рідного села Основи, що лежить близько Харкова на Україні зве ся Основяненко.

Дитиною був він дуже хоровитий, але виховуючи ся на селі у своїх родичів-панів кріпшав тілом, а навіть тяжка хвороба очий покинула його з того часу, як раз поїхав з мамою на богоміле в сусідній монастир.

Науки свої кінчив дома, бо отець, по тодішньому панському звичаєви, держав у себе домашнього учителя. В батьківськiм домі познакомив ся Григорій і з українським Сократом с. є. Сковородою.

Вже дитинний вік Гринуня віщував, що з него вийде неабиякий український патріот, бо годинами бувало слухає оповіданя свого батька, що був дуже багатомовним чоловіком. Крім того заходив він часто в розмову з наймитами та сільськими дітьми, а за се всі його сердечно любили. Тай треба знати, що Гринуньо мав дуже добру память спостерігати. Що чув, що раз бачив, те він і тямив і зараз пізнав, чи оно те саме, або чи на своїм місци находиться ся.

Коли мав 23 роки пішов спробувати монастирського житя, бо був дуже побожний, але

в монастири прожив лише 4 роки. Він став знов світським чоловіком, жив на селі, сходяв ся з селянами, а полюбивши народну мову і народні звичаї, постановив собі працювати до смерти для добра того закріпощеного народу.

Григорій Квітка-Основ'яненко.

Лишивши батьківський дім перейшов він у Харків, бо чув, що ту вже розпочинає ся між ученими людьми якась жите, якась праця на поли українського письменства. З початку став він директором театру, а відтак настоятелем інституту для дворянських дівчат, а разом

помагав видавати часопись „Український Вісник”.

Тут став він і писати повісти, зразу по московськи, а опісля по українськи. Він отже є першим, що став складати оповідання народною мовою, в котрих гарно описував жите селян та їх звичаї і обряди. Тому в нашім письменстві зве ся він: творець української побутової прози.

До найкрасших його повістий належать:

Маруся, Перекотиполе, Козир Дівка, Мертвецький Великдень і Салдатський патрет.

В одних повістях змалював він нам людей, якими они дійсно є, а в других, які повинні бути люди та як повинні жити на світі.

Але у всіх його повістях на першім місци стоїть український нарід в накрасшім світлі. Тим способом показує він світови, що селяни, котрі тоді вважали ся невільниками, є люди, достойні почитаня так від своїх як і чужих панів, бо часто вони гарними вчинками пере-висшають навіть людей з інтелігенції. — Таку саму гадку піднесли тоді писателі і московські і польські, а прийшла она на Русь-Україну від західних Славян. За такі гарні гадки про селян полюбив і Шевченко Квітку та написав на його честь хорошу поему, що зачинаєсь; „Бють пороги, місяць сходить”.

На старі літа проживав Квітка у своїм хуторі в Основі, але все заїздив до Харкова, бо був високим достойником в карнім суді. Квітка

помер в тім році, коли і Українці в Галичині
стратили найбільшого свого поета Маркіяна
Шашкевича.

ПИСАТЕЛІ БАЙОК

Хто з вас, молоденькі читателі, не слухає, або не читає радо байки?. Они такі веселі, а часом навіть дуже смішні, бо в них місто людей виступають звірята, котрі так як люди розмовляють між собою, сварять ся та жартують. Замість звірят часом приходять рослини, а вже рідко люди, бо тоді вже байка стає довшим оповіданем, що звемо казкою.

Та хочай байка коротша від казки, всеж часом она є вартнійша, бо крім того, що она нас розвеселить, подасть нам також на примірах з життя звірят і гарну науку. Отже байка має ціль: не лише забавити, але й поучити.

З тої причини значіне байки є велике, бо в ній може містити ся наука не тільки для дитини, але й для старших осіб, ба — навіть для цілих родин і народу.

Байки складають поети, а Українці мають двох найважнійших писателів байок, а то Євгенія Гребінку і Леоніда Глібова, котрі вже поумирали. Крім сих двох писателів єще тепер поети на Україні, що, окрім инших творів, пишуть також байки. Ми познакомимо вас лише з тими двома батьками українських байок.

Оба они були з Полтавщини, а старший віком з них був:

Е. Гребінка

1812—1848.

Вув він родом з Полтавщини. Малим хлопцем любив дуже слухати приказки, казки, пісні, які розповідала, або співала йому його пістунка.

Богато з того зтямив малий Геньо, а розцікавлений тими оповіданнями бажав ще більше дізнати ся про духове жите свого наро-

Е. Гребінка.

ду і тому радо запускав ся в розмову з селянами, а сі розповідали йому, як то колись було добре жити на Україні, коли ще була она вільною, а яке тепер тяжке горе терпить поневолений (закріпощений) нарід від найріжнороднійших своїх наставників, як громадських пи-

сарів, судаторів, комісарів та всяких чужинців, або таки від своїх змосковщених братів, що добили ся якоїбудь власти над ними.

Тай сам Гребінка бачив нераз, що то справді так діяло ся. Його такі оповідання дуже займали, а zarazом будили в нїм співчутє і любов до кривджених селян, а погорду до таких всіх підпанків та гнобителїв народу.

Скінчивши школи, вступив до війська, але небавом полишив ту службу і став урядником, а опісля учителем в військових школах в Петербурзі. Звідси переписував ся він з українськими патріотами, що належали до Харківського кружка, а в самім Петербурзі жив в великій приязни з Тарасом Шевченком.

В Петербурзі видав він збірник своїх байок („Приказки”) 1834. р. Окрім того писав свої стишки і московською мовою та повісти з українського життя, а в р. 1841. видав книжку „Ластівка”, де помістив твори тодішних українських писателїв. Сеся книжка дуже скоро розійшла ся межі письменними укр. селянами, бо тоді мало було книжок писаних нашою мовою. Она дістала ся до рук і нашого поета Маркіяна Шашкевича.

Гребінка умер в Петербурзі, але його тіло перевезено на Україну у рідне село.

Якими людьми представляє Гребінка українських писарів, малює найліпше отся його приказка:

Я Ч М І Н Ь.

Син: Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,
Що колосів прямих я бачу тут багато,
А деякі зовсім схилили ся у низ,
Мов ми, неписьменні, перед великим паном,
Мов перед судовим на варті козаки?

Батько: Отті прямії колоски
Зовсім пустісінькі ростуть по ниві даром,
Котрі-ж поклякнули, то Божа благодать;
Їх гне зерно, вони нас мусять годувать.

Син: Тогож то голову до неба зволив драть
Наш писар волосний, Онисько Харчовитий.
А він бачу...

Батько: Мовчи! почують — будеш битий.

Леонід Глібів

Се другий писатель байок, що жив на Україні. Про него деякі давніші передплатники часописи „Дзвінок” чули не оден раз, бо він найбільше своїх творів поміщував в тій часописи для дітей, а підписував ся „Дідусь Кинир”.

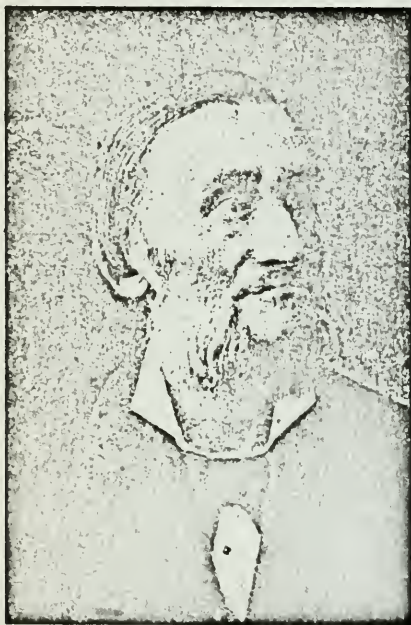
Родом був він з Полтавщини, де його родичі займали ся крамарством, а пізнійше отець його став управителем дібр одного пана. Леонід мав вже змаленьку велику охоту до книжки, ба навіть брав ся писати стишки в десятиім році свого життя. До гімназії ходив в Полтаві і ту вже на добре розписував ся складаючи верші московською мовою.

З тих молодечих творів деякі видруковано вже в р. 1847.

Однак Леонід не міг скінчити гімназії задля недуги і тому із семої класи поїхав на село. Тут вперве (1848), попали ся до його рук поезії Тараса Шевченка таї байки Евг. Гребінки. Він прочитав ті книжки з великим захватом. Тоді зараз став він писати байки українською мовою. Прийшовши до здоровля, вернув знова в школи, котрі покінчив в р. 1855. і в тім часі одержав він посаду гімназіяльного учителя.

В р. 1858 учителював він в гімназії в Чер-

нигові тай ту в р. 1861 зачав видавати українською й московською мовою часопись „Чернігівський Листок”. Але в р. 1863. російський

Леонід Глібів.

уряд заборонив її видавати, а самого Глібова усунув з посади учителя за його горячі слова в обороні українського народу. Від того часу Глібів дуже бідував, а ще до того по смерті своєї жінки сам тяжко хорував. Дперва в р.

1867 дістав він посаду управителя повітової друкарні в Чернигові, де прожив аж до своєї смерти в р. 1893.

Глібів писав найбільше байки, а крім того видумував новий рід поетичних творів с е. загадки й жарти; особливо любив він писати верші для дітей та в загалі для молоденьких українських патріотів.

Його байки є звичайно довші ніж Гребінки таї мають ріжноманітний зміст, але для кожного чоловіка зрозумілий і поучаючий. Тому його байки радо читають не лише люди старші віком, але й діти та письменні селяни. Надто Глібів. виступає в своїх творах яко горячий патріот і невтомимий робітник на ниві народної просвіти, чим дає гарний примір так молодіжи як і старшим людям. — Красну науку подав він нам в своїй байці:

ВОВК ТА КІТ.

В село із ліса Вовк забіг...

Не думайте, що в гості, братця

Ні, в гості Вовк не забіжить;

А він прибіг, щоб денебудь сховать ся:

Проклятий люд з собаками настиг...

І рад би Вовк в які ворота вскочить...

Та лишенько ему; куди не поглядить —

Усюди Вовчиска недоленька морочить. —

Хоч сядь та плач!

Ворота, як на теж, кругом заперті,

А дуже Вовкови не хочеть ся умерти,

(Бо ще він не нажив ся, бач)

А гірше — від людей, від видимої смерти...

Коли глядить —

На загороді кіт сидить,

На сонечку мурликає, дрімає.

Підскочив Вовк і до Кота мовляє:

— Котусю, братіку, скажіть мені скорійше,

Хто із хазяїнів оттут усіх добрійший?

Я хочу попросить, щоб хто мене сховав

На сей недобрий час... Я-б у пригоді став...

Чи чуєш гомін той? за мною то женуть ся...!

Котусю-батечку! Куди мені поткнуть ся?

„Проси мерщій Степана,

Він добрий чоловік, Кіт Вовкови сказав.

— Так я у него вкрав барана —

„Ну так навідайсь до Демяна”.

— Е, і Демяна я боюсь:

Як тільки навернусь,

Він і згадає поросятко. —

„Біжи-ж аж ген, живе Трохим!”

— Трохим? боюсь зійти ся з ним:

З весни ще злий за ягнятко! —

„Погано-ж!... Ну... а чи не прийме Клим?”

— Ох братіку! теля я в него звів...!

„Так ти, бачу, усім тут добре надоїв”,

Кіт Вовкови сказав;

„Чогож ти, братіку, сюди і забігав?

Ні, наші козаки ще з розуму не спали,

Щоб Вовка від біди сховали;

І так таки ти сам себе вини:

Що братіку, посіяв, те й пожни!” ,

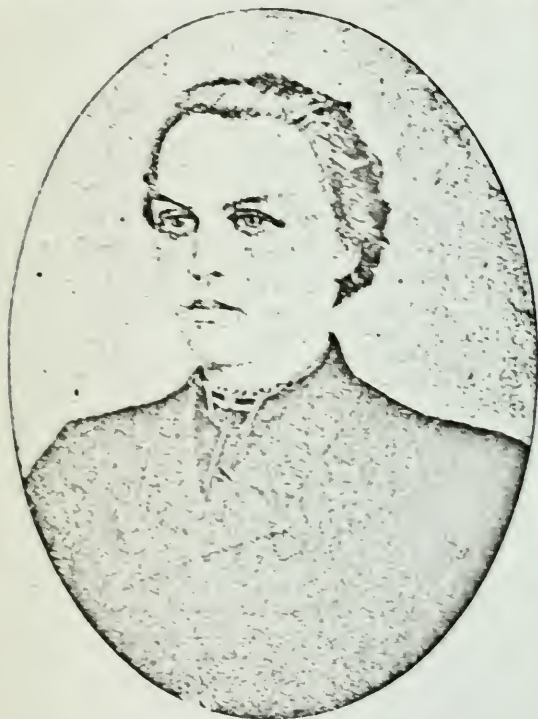
Маркіян Шашкевич

1811—1843.

Вже 138 літ тому, як перейшла Галичина під панованє Австрії. Тоді в нас не було ніяких українських шкіл, ні товариств, ні часописий ані книжок, окрім таких що їх потребували до Богослужень наші дуже мало вчені священники. Селяни були непросвічені, були невільниками-крепаками, а давні руські пани та багаті шляхтичі й висші українські родини стали Поляками з власної волі. Але в тій неволи та темноті не судилось Українцям вікувати-загибати! З переходем Галичини під австрійське панованє на-стала селянам полекша в невільницві, а в р. 1782 цілком його знесли — як раз тоді, коли на Україні цариця Катерина завела. — Відтак для образования нашого духовенства заложено духовну семинарію у Відни, потім у Львові, а навіть на новозаснованім університеті у Львові дозволили Українцям по українськи учити. Але Українці не знали, як їм учити, і учили по церковному, бо не було ще між ними мужів, просвічених і учених.

Доперва в перших роках минушого столітя т. є. між р. 1816 а 1820 появили ся в Галичині визначнійші Українці, що стали правдиво дбати про українську просвіту та своє письмен-

ство. Се були Митрополит Михайло Левицький, крилошанин Іван Могильницький, а відтак П'осиф Левицький і П'осиф Лозинський. Крім

Маркіян Шашкевич.

тих був ще досить учений муж Денис Зубрицький, але він був іншої гадки як тамті, бо казав, що не треба вигадувати якогось нового пись-

менства, коли є готове російське — отже лиш вивчити ся російської мови і російської літератури. — Пого гадки не поділяли Українці, але й самі не знали, як брати ся до праці, щоби мати свою власну літературу, так як мають інші народи. Тому їх праці на тім поли були дуже не значні, майже ніякі.

Аж в десять літ пізнійше розбудила ся сильнійше галицька Україна, коли прибув до Львова для висших наук молоденький попович **Маркіян Шашкевич**. Родинне місце його було Підлисе, в золочівському повіті. Середні школи скінчив в Бережанах і забажав стати священником. Треба було ще ходити на так звану низшу філософію (тепер 7. 8. кляса), а відтак приймали до духовної семинарії. Маркіян записавши ся на ту філософію, став пильно розчитувати ся в книжках, з яких пізнав точно письменство німецьке, польське, а також і інших славянських народів.

Вся та праця навкова довела Маркіяна до того, що він став роздумувати над духовним житем Українців в Галичині, та з кождим днем більше боліло його серце, що всякий нарід має своє письменство, тільки в Українців нема нічого. На щастє познакомив ся тоді він з двома Українцями: Яковом Головацьким і Ів. Вагилевичем, котрі також займались пильно читанєм книжок в бібліотеці Осолінських. Тут при їх помочи дістав Маркіян деякі книжки видані на Україні в українській мові — а побачивши їх, утішив ся, бо знайшов то, за чим так

тяжко банував: він побачив тепер, що Україні мають вже своє письменство, але не в Галичині, тільки на Україні. Треба лиш розбудити Українців до життя, до читання та писання творів своєю рідною мовою, якою тогді говорили одинокі селяни, бо всі інші Українці уживали тільки польської мови.

Щоби скорше перевести свою гадку в діло, Маркіян сприянив ся з Головацьким і Вагилевичем, а прочі товариші назвали їх „Руською Трійцею”.

По скінченню фільзофії приймили Маркіяна до духовної семинарії, але за спізнене по проході видалили його, а він доперва по 4 роках с. є. року 1833, став знова питомцем львівської духовної семинарії. Ту він даліше провадив свою роботу над розбудженем українського духа між своїми товаришами. Він заохочував їх, щоб они говорили по українськи, щоби співали українські, не польські пісні, та щоби читали українські книжки, які вже повиходили були на Україні.

Він був тим мужем, що, мимо численних перепон зі сторони власти, підніс хлопську мову Українців до правдивого почитання, бо постарав ся зі своїми товаришами, що в р. 1837. появила ся перша в Галичині книжка, друкована на Уграх, в народній українській мові „Русалка Дністрова”. Тим він став творцем нової доби в галицько-українським письменстві — так як на Україні Ів. Котляревський.

Хотяй львівська поліція заборонила Ру-

салку, а навіть сконфіскувала, с. є. замкнула примірники у себе, хотяй деякі сміяли ся з гадки Маркіяна та тішили ся недолею сеї першої української книжки — то однак Маркіян не збив ся тим з дороги своєї праці.

Скінчивши науки, оженив ся і висвятив ся та став сільським священником. На селі він дальше щиро працював: і сам читав книжки, як твори Котляревського, Гребінки, Метлинського, Артемовського, Квітки і народні пісні та писав верші і просвічував нарід горячими проповідями в живій мові. Але його здоровле що раз ставало слабше, бо він набавив ся грудної недуги ще тоді, як видалений з семира мусів гірко бідувати. — Та недуга тепер що раз нищила його сили і він в 32. році свого життя помер на селі в Новосілках ліських, каменецького повіту, звідки по 150 роках с. є. р. 1893 з неописаною величавостію при участі тисячітисячий Українців перевезено його останки до Львова і похоронено на личаківським кладовищі. З його творів поетичних (писав і прозою) подаємо ту тільки оден, що має немале значіне:

ВЕСНІВКА.

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
— „Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю,
Щоб я зацвила,

Весь луг вкрасила;
Щоби я була,
Як сонце ясна,
Як зоря красна,
Щоб я згорнула,
Весь світ до себе!
— „Доню голубко
Жаль мені тебе,
Гарная любко.
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде;
Краса змарніє;
Личко счорніє;
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш
Жаль серцю буде”.

Гарні стишки! Але не думайте, дорогенькі, що Маркіян Шашкевич пишучи ті верші мав може на думці справді якусь дрібненьку цвіт-ку-веснівку! Щож би йому так дуже залежало на якійсь цвітці, щоби аж писати стишки про ню! Тай самі бачите, що тая цвітка говорить мов жива, а єї мати-весна також наділена мовою, мов яка женщина! Отже Маркіян мав зовсім що иншого на думці. Він гадав про свої перші праці на поли українського письменства, на свою книжку „Русалка Дністрова”, що мала всіх Українців пригорнути до праці на полї рідної літератури, та не сподівав ся на разі, щоб єї стрінули такі перепони — щоби між

Українцями появили ся люди, котрі віднесли ся до неї мов той вихор і мороз до цвітки! Така пісня, що в ній щось укритого помістив поет, зве ся алегорія. Гарні суть дуже його „Псалми” писані поетичною прозою. В них дав Маркіян найкрасший доказ, що народною мовою можна висказати найвисші гадки про найвисше Єство (Бога) і то навіть в поетичний спосіб. — З польської літератури полишив він деякі переклади. — Його-ж листи знов свідчать що великий вплив на него мало українське письменство.

Вкінці зазначаємо, що всі його поезії суть сумні — такі, яка була тоді доля галицької України!

Антін Могильницький

1811—1873.

Крім Вагилевича й Головацького та Миколи Устияновича, що писав гарні вірші й повісті з життя гірського (Месьть верховинця і Страстний Четвер), визначував ся між товаришами Маркіяна Шашкевича Антін Могильницький, попович, родом з Калушини.

Коли Маркіян скінчивши свою науку опустив семінарію, Могильницький щиро його заступав і розповсюджував між нитомцями ті гадки, які переймив від Маркіяна. В р. 1840 опустив і він Львів ставши священником. Та зі смертю Маркіяна якось і Могильницький замовк на якийсь час, аж обізвав ся на поли письменства в р. 1848, коли між Українцями розгоріло ся жите й рух через знесенє панщини. В тім році поз'їздило ся вже багато свідомих Українців до Львова. Они заложили політичне товариство Головну Руську Раду, від так просвітне товариство Руську Матицю, рішили збирати складки на будову Народного Дому, а на університеті став професором української мови і літератури товариш Маркіяна, Яків Головацький. Тоді і Могильницький написав гарну веселу билицю „Русин вояк” і довгу поважну поему „Скит Манявський”. Ти-

ми поемами Українці дуже тішили ся, бо добавили між собою в Могильницькім правдивого поета, щирого наслідника Маркіяна. Тай справді межи Українцями в Галичині мусіла бути радість, бо селяни стали вже вільні, а межи інтелігенцією було на той час також досить

Антін Могильницький.

образованих людей. Они видавали часописи: „Галицьку Зорю“, „Новини“ (пізнійше Пчолу) „Галичо-руський Вістник“, а Головацький видав наукові книжки про українську літературу. Тільки на Україні не було гаразду, бо власне в році 1847. російський уряд поарештував самих найвиднійших учених і поетів як Шевченка, Куліша, Костомарова, Опанаса Марковича — та вислав їх на заслани.

Та хочай Українці одушевлялись Скитом Могилянницького, хочай в 1848 році заворушитись до нового життя і великі надії покладали на будуччину — то однак не у всіх була сея тверда віра в здійснене високої ідеї Маркіяна Шашкевича!

Вже давнійше говорив Денис Зубрицький, що Українцям не треба працювати над витворенем власного письменства, бо є готова російська література, котру лише належить перевести до Галичини. Тож і тепер ся гадка знаходила приклонників з кожним роком що раз більше й більше. Ба навіть щирий товариш Маркіяна, Головацький, котрий е ще в 1848. р. горячо боронив народної мови на львівськiм з'їзді Українців, став кілька років пізнійше прихилити ся до гадки Зубрицького. В тій зовсім хибній гадці скріпив їх дуже професор московського університету Пагодін (пише ся Погодін), що вже від р. 1835, часто звiдував Галичину.

Тою дорогою Зубрицького пішов відтак на старість вельми талантовитий поет-писатель Микола Устиянович, а Вагилевич також лише ідею Маркіяна та став писати по польськи. Прийшло навіть до того, що молоді люди академики нічого не працювали, але проходили ся по Високім замку та вижидали, коли вже не надійдуть Москалі брати Галичину під своє панованє. Але вже з початком 1855 року скрипляє ся знова духове жите Українців в тім напрямі, який вказав Маркіян Шашкевич, а роз-

цвітає ся вже на добре в р. 1862. До того причинили ся бувші ученики станиславівської гімназії, а головно Ксенофонт Климкович, Ев. Згарський, Володимир Шашкевич та з Буковини Антін Кобилянський. Але вернім ще до Могильницького.

Із всіх творів Антона Могильницького видно, що він був мужем на той час ученим тай добре знав жите нашого народа, його пісні, повіря та забобони. Надто знане польської літератури лишило свій слід і в його українських віршах, як н. пр. в Скиті Манявськїм, що розповідає історію того православного монастиря в Галичині.

Хоч Могильницький міг високо взнести ся своїм поетичним таланом, а тим самим написати немале число поетичних творів, так тяжке його родинне жите серед недостатків морочило йому голову журбою про щоденщину. Мимо того не тратив він веселого гумору, як се можна бачити в його листах писаних до знакомих. — Могильницький був добрим бесідником і тому вибрано його р. 1861 послом до Соїму і делегатом до Ради державної, де домагав ся признаня прав для української мови в галицьких школах і урядах.

Своєю босідою у Відни про український нарід став він славно звісним в цілій державі, а українська часопись „Слово” помістила в його честь стихи. В імени студентів Володимир Шашкевич, син Маркіяна написав гарний стишок, що зачинає ся ось так:

Здоров батьку Могильницький!
В Тобі Руси давна сила,
Давний дух єї передвіцький
Давна бодрість єї віджила.

Також буковинський поет Федькович зложив в честь Могильницького верші, підносячи високо його заслуги.

Кілька літ перед кінцем свого життя Могильницький не займав ся народними справами, проживаючи тихенько в селі Бабче, але не покидав ідеї Маркіяна, В р. 1873 вибрав ся він в дорогу до свого швагра в Пороги, але переїздячи село Яблінку умер ту наглою смертю.

Його твори видруковано у Львові в р. 1885.

Микола Костомарів

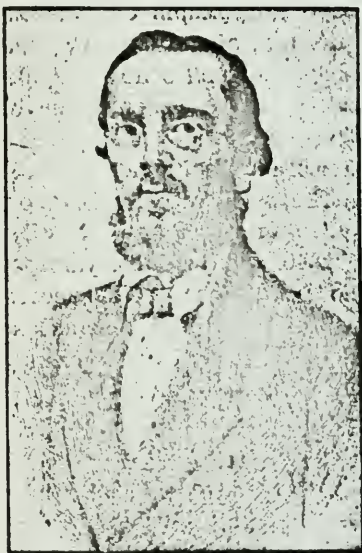
1817—1885.

Майже в тім самім часі, як в Галичині розбуджує ся духове жите між Українцями, а селяни стають вільними (знесене панщини), — на Україні настала невесела година. Ось яке лихо там склало ся. Третим з ряду огнищем духового житя на Україні був Київ, особливо, коли там отворено університет та коли сюда прийшов професор Максимович (с. є. 1834 р.). Десять літ опісля було вже ту чимало Українців тай они зложили товариство, що постановило собі задачею просвітити селян та старатись о знесене кріпацтва.

Те товариство зразу не мало назви, ба навіть не знало, як брати ся до діла. Аж коли в р. 1845. переніс ся з Харкова до Київа проф. Микола Костомарів, товариство його заходами зложило статут і впорядкувалось р. 1846 під назв. Товариство св. Кирила й Методія.

Російський ряд об тім нічого не знав, бо се було тайне товариство, але скоро найшла ся людина, що донесла московській власти о тайних сходах братчиків. Сейчас розвязано товариство, а членів увязнено. Тоді то арештовано Костомарова, Куліша, Шевченка, Опанаса Марковича і інших.

В той спосіб знівечено хороший плян праці, який зложив Костомарів. Сей чоловік, що вже в хлопячій віці горячо полюбив український наряд та його мову й пісню, чимало заслужив ся для Українців, бо до самої смерти трудив ся він на поли письменства.

Микола Костомарів.

Він походив з панської родини, бо його отець був властителем дібр. Хлопцем був він дуже непосидючий, а хоч „панич” — цілими днями бавив ся він з селянськими дітьми.

В десятім році життя віддали його до шко-

ли. Небавом став він сиротою, бо його батька убили кріпаки за се, що дуже строго поводився з ними. Від тоді вже лише сама мати, що тільки по українськи говорила, займала ся вихованем Миколи. В сімнайцятім році життя став Микола студентом на харківськiм університеті і ту скоро увійшов в товариство українських патріотів, що належали до звісного харківського кружка. Костомарів став займатися народними піснями, збирав їх, студіював їх мову і писав учені розправи з поля української словесности як н. пр. про історичне значіне народної поезії (р. 1843.).

Надто займав ся він історією України, особливо слідив часи Хмельницького.

В р. 1845 став гімназіяльним учителем в Києві а р. 1846. професором університету. Тут арештовано його в р. 1847, вивезено до Петропавловської кріпости, а відтак аж до Саратова, де перебув до р. 1856, коли цар Олександр II. дарував йому волю.

Опісля Костомарів був проф. університету в Петербурзі (р. 1859.) до р. 1862. і рівночасно писав історію України московською мовою. Відтак усунений з посади професора працював Костомарів безперестанно на поли історії і полишив дуже важні для нас праці. Замітити треба, що Костомарів був першим істориком, котрий слідив історію не держав, але усього народу, звертаючи все увагу на жите, звичаї, обичаї, пісні, перекази та повіря сільського люду. Тому він працював також і на поли етно-

графії, котру втягнув опісля до своїх історичних творів. Тим він визначив ся між усіми тодішніми ученими мужами в Росії.

Його наукові праці писані московською мовою переведено на українську.

Всюди виступає він яко щирий патріот в обороні історичних прав українського народу, а науковими розслідами доказав, що характер українського народу і його життя є зовсім інший як московського.

В останніх роках життя він занепадав часто на здоровлю — а умер в Петербурзі р. 1885.

Опанас Маркович

(Марко Вовчок).

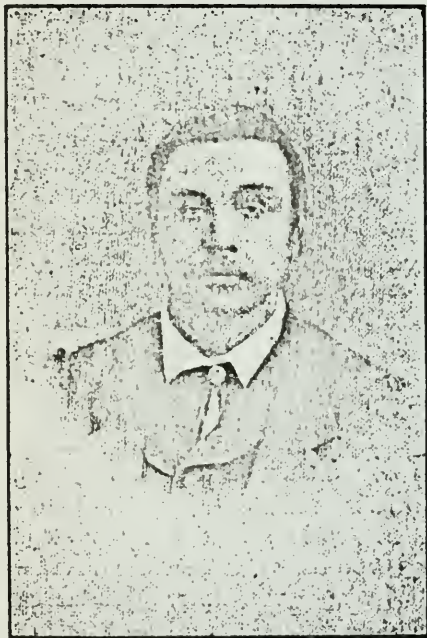
Між членами тайного товариства св. Кирила й Methodія в Києві визначував ся великою прихильністю до закріпощеного українського народу молодий слухач університету Опанас Маркович.

Він скінчив науку на київськiм університеті в р. 1846 і вже тоді звісний був між своїми товаришами і професорами з того, що зносив ся з селянами, записував від них багато пісень, казок, приказок та загадок і що тим способом пізнав він добре жите кріпаків і їх відносини до українських панів. В р. 1847. арештовано Опанаса wraz з іншими українськими патріотами та заслано його до Орелю.

В Орелі познакомив ся Опанас з образованою в московських інститутах панночкою Марією Велинською і оженив ся з нею. Она із любови до свого мужа стала учити ся української мови, а коли вже досить добре нею говорила, Опанас переслав українському письменеви П. Кулішеви збірник народних оповідань, поясняючи, що се списала його жінка. й просив, щоб Куліш їх видрукував. Ті оповідання видав Куліш р. 1858 під заголовком: „Народні оповідання Марка Вовчка” (с. е. Марко-

вички).

Але вже тоді приятелі Опанаса не хотіли, вірити, щоби Московка могла так добре знати мову, обичаї й в загалі жите українських се-

Опанас Маркович.

лян, як то все представлено в тих повістях. Тому часто його питали о пояснене. Але Опанас звичайно нічого на се не говорив, а навіть сердив ся на них за ті питання. Та Куліш замі-

тив, що в тих оповіднях було більше праці Опанаса ніж його жінки Марії, котра знала добре лише жите панів та панночок, про яке точно уміла розповідати своєму мужеві, а яке також списане в повістях Марка Вовчка.

Опанас відтак перебував на різних державних посадах: в Немирові (до р. 1859), в Чернигові, в Новгороді Сіверськiм (1862 р.), а р. 1866 захорувавши перебув в Сосниці під Черниговом. Вкінци опинив ся він в шпитали в Чернигові (1867), де він і умер 1. вересня. Його жінка однак виїхала враз з сином за границю ще в р. 1859 тай більше не вертала, а перебувала найперше в Дрездні, звідки листувала ся з Шевченком, а опісля в Парижі. З Парижа посилала Марія деякі листи, в котрих описує тамошнє жите. Коли відтак Опанас помер не дїждавши ся повороту ні своєї жінки, ні сина, тоді замовк і „Марко Вовчок“, т. зн. більше вже жадних оповідань не писала Марія. Отже се вказує, що не она, а Опанас був автором тих оповідань. Надто инші праці Опанаса потверджують ту гадку. Він мав великий збірник народних приказок, який передав Номисови (Симонови), а сей видрукував частину в Петербурзі р. 1864. Відтак займав ся Опанас народними піснями і музикою та зладив музику до оперети Котляревського „Наталка Полтавка“ і до драматичного твору Кирила Тополі п. з. „Чарн“.

Се вказує, що Опанас від молодечих літ мусів зносити ся з народом, а вслїд за тим по-

любив українську мову і він один лише міг виготовити такі оповідання, що до нині не траплять на вартости, а що більше навіть інші народи, як Москалі, Поляки, Серби, Хорвати, Чехи, Німці і и. перевели декотрі з тих повісток на свою мову. Шевченко же сказав, що, хто хоче навчитися чистій українській мові, нехай читає уважно повісти Марка Вовчка.

Повістки М. Вовчка визначають ся, окрім гарної мови, ще її способом представлення річи. В них бачимо ми, немов в зеркалі, щоденне тяжке житє українських селян, що в наслідок заведеня (р. 1782.) кріпацтва стали чорними невольниками українських панів і дворян, бо рівночасно з кріпацтвом витворив російський ряд між українською інтелігенцією нову верству аристократів (як в московськїм народі) дворян, що тепер придбавши собі села ще прикрийше поводили ся з закріпощеними селянами, як чужі пани. Вони покидали вже хлопську мову і батьківські звичаї, а жили ладом московських дворян.

Тай між низшою верствою українського народу настав роз'єм, бо козачі вольні роди не могли дружитись з кріпаками, тому що вольна козачка вийшовши за кріпака ставала невольницею, як се розповідає ся в повістї „Козачка”.

В наслідок таких обставин попадала і наша жива мова що раз більше в понижене, в погорду, бо ставала мовою, як тепер ще дехто каже: „наймитів, пастухів”.

З повісток М. Вовчка видно також, як не гарно виховували московські інституції молоді, панські дівчата, котрі відтак вийшовши за муж тяжко знущали ся над своїми підданими. Дуже красно змальовано таке поступоване панночки в повістці „Інститутка”.

Вкінці ще й тому велику вартість мають сі повістки, що поодинокі виступаючі в них особи змальовані повно, ясно й так вірно, що ми бачимо перед нашими очима справдішні особи, котрі мов де на сцені виступають та говорять, між собою про себе й своє жите щирісе-ньо, як оно є в дійсности. Задля сього дра-матичного елементу мають они велику арти-стичну вартість, бо се неначе драми з родин-ного жита — трагедія з жита українського на-роду.

Та щоб не чинити кривди й дружині Опа-наса, бо не мало певно й она положила заслуги до появи таких перлин з нашої повісткової лі-тератури, мусимо дещо й про ню згадати.

Марія Марковичева

1834—1907.

Она походила з польсько-литовського роду Вилинських, а виховалась в московському місті Орлі. Та науку побирала вона також на Україні, в Харкові, в приватньому інституті (пансіоні), де перебувала до 15 року життя. Визначаючись великим таланом до язиків придбала вона собі основне знане французької мови, якою говорила неначе своєю рідною.

З Харкова вернула вона до своєї тїтки, що жила в Орлі і ту познакомив ся з нею Опанас Маркович. Він бажаючи з нею одружитись, підготовляв її до своїх патріотичних почувань, даючи їй читати відповідні книжки, і в р. 1851, звінчав ся з нею.

Від тоді Марія стала учитись української мови, звичаїв та обичаїв народу, особливо, коли обоє переїхали в Чернігів, де Опанас дістав місце при редакції часописи. З Чернигова перебрались Марковичі на весну 1853. р. до Києва, де Опанас мав, дуже коротко державну службу, а звідси 1854. р. пересилились на довший побут до Немирова, місточка на українському Поділї, бо ту Опанас одержав посаду учителя при гімназії. Тоді вже в родині Марковичів панувала українська мова, бо їх сїнок

Богдан не знав іншої.

Марія оставивши ту мужа, переїхала з сином до родини в Орлі на довшій побут. Відси она переписувалась з мужем дотично оповідань, які Опанас, як її працю, поправляв і виготовляв

Марія Марковичева.

до друку. Ті повісти видав українській писатель і критик Панько Куліш в Петербурзі під конець року 1858.

Відтак Марковичі разом виїхали в Петербург, а відси пустились в подорож за границю в Німеччину. З Німеччини вернув відтак по році сам Опанас, а Марія з сином поїхала до Парижа, відки переписувалась з Опанасом, але вже до його смерти (1867.) з ним не бачилась.

По смерти мужа Марія не займалась писанем українських повісток, мовчала до р. 1902.

За той час по довшій побуті за границею вернувши на Україну, одружилась в друге 1871. року з українським патріотом Лобач-Жученком і р. 1902. появилось знов її нове оповідане з житя українських селян.

Про свою минувшину Марія нічого не заявила, а тим самим не хотіла рішити спору про властивого автора повісток „Марка Вовчка“.

Та в найновіших часах український учений Доманицький в своїй студії над повістками М. Вовчка доказує, що їх автором була Марія, хоч в них беть ся серце, переняте патріотичною ідеєю брацтва св. Кирила і Методія з р. 1847!

Амвросій Метлинський

1814—1870.

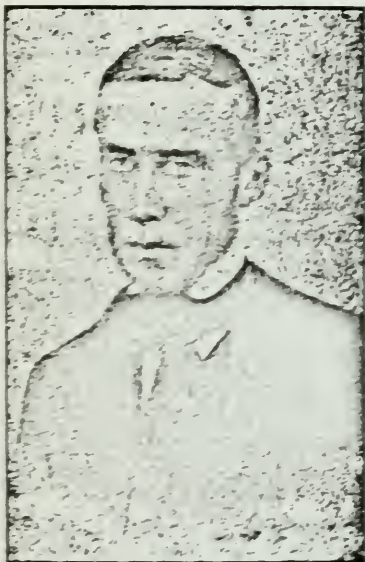
А Метлинського належить зачислити до Харківського кружка учених, хотяй він виступив на полі письменства пізнійше як Артемовський, Срезневський, Квітка й н.

Він походив з дворянського, але незаможного роду, з полтавської губернії. Скінчивши повітову школу в Гадячі, пішов до Харкова, де ходив до гімназії, а опісля записався на університет. Через весь час університетських студій мешкав у професора П. Артемовського-Гулака, який мав на нього великий вплив з огляду на пізнане інших славянських мов. Метлинський звернувся до польського письменства та полюбив особливо тих польських поетів, що оспівували красу українських степів і могил, отже що перші стали почитати нашу батьківщину та народних героїв.

Се були Мальчевський, Гощинський і Залевський (Польська українська школа).

Метлинський отже переняв ся поезією українського народа, став пильно збирати народні пісні, а розсліджуючи кожду їх стрічку, переняв ся ними так сильно, що став сам народним поетом і писав верші (на взір польських та німецьких поетів), поезії, в яких зобра-

жав славні козацькі часи і судьбу сих народних героїв. Своїми творами заслужив він на назву найбільшого ліричного поета перед Шевченком. Збірку поезій видав Метлинський в Харкові в р. 1839. а в ній окрім власних творів подав також переклади народних пісень чеських,

Амврозій Метлинський.

словацьких, сербських, німецьких та польських; дуже гарний збірник народних українських пісень видав він в Києві доперва 1854 року

Його поезіями одушевляли ся не тільки Українці, але й інші народи, як російський,

чеський тай маємо навіть його переклади на чеську мову як на пр. „Козача смерть, Зрадник, Гетьман”.

Метлинський скінчивши університет став зразу бібліотекарем, а небагом заходами Артемовського помічником-професором на університеті (1843. р.) з початку в Харкові, а опісля на короткий час (1849—1854.) в Київі, відки вернув (1854) знов до Харкова і служив ту до початків своєї тяжкої умової недуги (1858), з якої невилічив ся, хочай їздив і за границю до Женеви і пробував в Крими, де власне, сам себе зранивши в хоробі, умер.

Поетичні твори Метлинського є в силі кожного Українця глибоко зворушити бо они малюють нам такі хвилі з нашої бувальщини, де ведеть ся борба о жите і смерть героя, або розкриваєсь серед кровю зрошених степів козацькі могили, місце вічного спочинку нашої незабутої слави!

Одна тільки разяча бренить струна в піснях Метлинського, а то недостача віри в народне відроджене в красшу будучність України. Хоч як тяжке лихоліте звели було на український народ московське правліне і самодержець цар — Метлинський з легким серцем пише для того володаря похвальні стихи — він його славить.

Та не одинокий він відлюсив ся в тих роках з такою приклонністю до царського престола; було в харківському кружку й більше таких українських патріотів, а то мабуть для то-

го, що рік 1838 доволі прихильним леготом повіяв на український народ. Є то час, коли в Петербурзі куплено Тарасови волю, та є то час, коли московський ряд дав призвіл друкувати розвідки про українську мову*), по виході в Галичині „Русалки Дністрової”.

Тому Метлинський, хотяй плаче за давньою славою України, нігде і ніколи не вдарив на тих, що занапастили ту волю, ані не виступив проти деспотичного ладу та духових кайданів закріпощеного люду. Противно, він взиває до вірної служби цареві та до нищення ворогів російського царства, що даєсь пояснити впливом московських поетів Пушкіна та Жуковського.

А вжеж не без значіня був примір Пушкіна, що з огляду на відносини в Росії, відрік ся своїх давнійших ліберальних (свобідних) гадок (ідей) а став славити самодержця. Мабуть і Метлинський сподівав ся тою дорогою зеднати ласки для того народа, якого він тоді бажав бути поетом-представителем.

Вкінці зазначити належить, що Метлинський основавши свою поетичну творчість головно на народних українських піснях, переймав багато з поетичного поля Поляків, Москалів, та Німців, але умів так перетворити ту займанщину в своїй поетичній уяві, що вона вийшла з під його пера наскрізь оригінального, свое-

*) Переклад розпр. І. Могильницького (о ruskim języku), та Мих. Максимовича (о рус. язичі).

рідною, а навіть подекуди красшою. Так приміром вірш його „Козача смерть”, написаний під впливом німецького поета Улянда (Die sterbenden Helden) робить сильнійше вражінє на читача, чим німецький першовзір. — Ся обставина вказує рішучо, що Метлинський мав немалий талан, а його прегарною мовою звіршовані, глибоким чутєм напоєні вірші мали не малий вплив на загальний напрям українсько-руської поетичної творчости по обох боках кордону тай їх відгомін лунає також в високоідейних творах найбільшого генія України-Руси Тараса Шевченка, який тим станув висше від нього, що завіщував красшу будучність своему народови, рішуче воскресене України.

Окрім поетичних творів полишив нам Метлинський наукову розвідку про українську мову. Одушевлений її красою сердечно жалів поет, що відай ся мова небавом цілком запропастить ся і не буде її кому ратувати, але заразом радїє, що як раз 1838. р. появились наукові студії над тою мовою, а се додає йому надії, що чейже сей науковий почин викличе дальші праці на тому полі. Своїми замітками про питоменні прикмети української мови бажав Метлинський розбудити інтерес між сучасними ученими людьми до наукових праць, в тій галузи знаня. Метлинський отже є неначе предтечею Тараса на Україні, бо виступає як раз тоді, коли в 30—40. роках живійше заворушилось жите в Харкові, Київі та в Галичи-

ні*). З його творів подаємо тільки осьті:

І. З Р А Д Н И К.

Хто тебе, родино, рідний зневажає,
Хай той на чужині серця не має,
Та щоб до кого в горі притулити ся,
Та щоб було з ким горем поділити ся!

Хто свою віру, хто край свій покине,
Хай той без роду на чужині згине,
Згасне його око, душа почорніє,
Замре його голос, серце зотліє!

Він от Бога долі не знати ме;
Тільки от Бога кари він ждати ме!
Де він стане, де він гляне
Й чорний ворон літати стане!

Хтось ворону його вкаже,
За здалегідь уже скаже:

Ото ваша
Буде паша!

Як його злиї кари карати муть,
Батьки й малим дітям казати муть,
З хрестом вони казати муть зтиха:

Оттак діти не дай Боже лиха!
Оттак діти
Не робіте!

*) Увага: Метлинський підписував ся іноді псевдонімом: Амв. Могіла.

Зрадник від людий ласки не знати ме;
Сам він від себе в пуші тїкати ме...
Його рідне слово в пісні не грїти ме,
Йому пісня углем горїти ме...

2. КОЗАЧА СМЕРТЬ.

(Посвята Петру П. Артемовському-Гулаку).

Де недавно козак гомонїв,
Його кїнь тупотїв,
Як врага козак налїтав,
В нього спис запускав;
Там тихо по білому степови сивий
Туман розлягаєть ся...
Ясний місяць то ізза хмари погляне,
То в хмару ховаєть ся...

Степ-земля рїдну й нерїдну кров допива;
А проміж трупами стогне, мов розмовляє...
А старий козак з сином віку доживає,
І порубаний з посїченим він розмовля —
— Батьку. батьку менї душно, мене пече,
В горлі засихає!
— Синку, синку! біля мене все кров тече,
Водицї немає!

— Батьку, ізза плечий мороз подирає,
Хто нас поховає?
— Чуєш, синку? чорний ворон вєть ся, краче,
За дяка співає!
— Батьку, ізза плечий мороз продирає,
В серцї стине, стине...

— Трупом вкрий ся, кровю вражою умий ся,
Й їх не троха гине! —

Оттак розмовляло, далі застогнало,
А далі й замовкло... тільки кров дзюрчала...

Де недавно козак гомонів, його кінь тупотів...
Ворон крякав, літав і спускав ся й на трупах сїдав.

Чуєш, як вітер засвистав, загомонів?
Плаче-оплакує козаків своїх братів!...
Кости по степах в пісках ховає,
Пісню поминальну співає...

3. Д О Р О Г А.

(Переклад польської поеми Витвицького).

Дальше в світ — шукать науки!
Годі мліть зложивши руки!
Чужий розум нам підмога: —
В світ дорога, в світ дорога!
Де вікує сніг на кризі,
Де земля в зеленій ризі,
Де без хмар все сонце жарить,
Де щоденно дощ та хмарить,
На моря, на гори з сталі,
На світ, на світ, далі — далі!
З гір на гори вишче, вишче!
Де закутав їх сніг білий...
І до сонця ближче, ближче!
Як орел криластий, смілий...
Там на вітрі в хмарах стану,

Там ясні зірки дістану...
І рукою і ногою
В хмару вдарю, дощик проллю
Над землею, над пашнею...
І без лиха і без страху
Полину я по тім шляху:
Срібло в місяця возьму я,
З сонця золото зніму я!

Тарас Шевченко

1814—1861

Не думаємо розводитись тут широко про жите того найбільшого генія України-Руси, бо його житепись повинен кожний правий Українець вичитати і вивчитись з Кобзаря, якого не сміє хибувати в жадній родині, що причисляється до великого народу України-Руси.

Зазначимо тільки в нарисі важнійші хвилі з життя сього великого Мученика і Пророка невольного народу. Тарас узрів світ в Київщині в селі Моринцях дня 25. лютого (старого стилю). Його батько кріпак Григорій перенісся до Кирилівки і тому всякі спомини Тараса вяжуться з тим селом.

Родителі Тараса — люди вбогі та ще до того без особистої волі — не думали давати його до шкіл, а післали на науку до дяка, що часто збиткувався над живим непосидючим хлопцем.

На десятому році умерла Тарасови мати. а в хату прийшла мачоха з своїми дітьми і настало справдішне пекло. Небавом умер і батько а Тарас на одинайцятomu році життя зістав круглим сиротою.

Тепер від весни до осені пас він товар, а зимою ходив до дяка Богорського на науку,

де часто кушав березової кашки, через що
иноді спасши ся утечею, пересиджував у бу-

М. Шевченко

рянах саду селянина Желеха таї рисував ниш-
ком солдатів, коні і т. и. Свій хлопячий вік
Тарас ось так малює в поезії:

Мені тринадцятий минав,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було,

Мені так любо-любо стало
Неначе у Бога. — ...

.....
Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось:
Запекло почервоніло,
І раї запалило,
Мов прокинув ся, дивлю ся:
Село почорніло
Боже небо голубсе
І те помарніло.
Поглянув ся на ягнята ---
Не мої ягната,
Обернув ся я на хати ---
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого...!
І хлинули сльози,
Тяжкі, сльози...

По науці у дяка Богорського пішов малий хлопчина у світ, шукати людий, щоб добру навчили, як каже в своїх Гайдамаках. Тай вже стала всміхатись доля Тарасови, бо оден маляр хотів його приймати на науку, але зажадав від Тараса письменного дозволу від його ділича Енгельгардта. Тарас зайшов за тим „квітом” до управителя його дібр Дмитренка, а сей побачивши жвавого хлопця задержав у себе тай відтак переслав його у двірську службу. Так Тарас зразу був „під рукою” кухаревни, а небавом став комнатним козачком Енгельгардта, — З новою „посадою” началось нове

жите у Тараса. Дідич любив дуже подорожувати по великих містах Росії і брав з собою Тараса. Замітивши у свого комнатного козачка талан до малярства, віддав його в Варшаву.

Т. Шевченко в молодім віці.

зразу до комнатного маляра на науку, а відтак з поради тогож до варшавського маляра портретиста Лямпі, де Тарас перебув через цілісенький рік. Ту пізнав він одну убогу Польку, а сеся перша в своїх щирих розмовах з Тара-

сом подала йому осьвідомлене про жите вольних та невольних людий. „Я вперше прийшов тоді на думку”, мовляв Тарас, „чому і нам нещасним кріпакам не бути такими людьми як інші вільні кляси!” Тоді Тарас став читати польські книжки, бо говорити тою мовою вивчив ся у свого дідича, де двірська мова була польська. Так він познакомив ся з важнійшими творами польських поетів та учених, як поемами Міцкевича, Богдана Залеского та науковими працями Лібельта. Але заразом обнимав Тараса щораз сильнійший сум над своєю долею і долею своєї рідні — сестер — братів тай усього закріпощеного народа. Тоді Тарасови було 17 літ, а був се час повстаня Поляків, що задумали вибороти собі народну волю. З Варшави дістав ся Тарас до самої столиці Росії — Петербурга, де на усильну його просьбу поміщик віддав його на дальшу науку до маляря Ширяева.

В Петербурзі спізнав ся Тарас з своїм земляком Ів. Сошенком, і до нього він дуже часто заходив в неділі та свята. Сошенко знова познакомив Тараса зі своїм приятелем українським поетом Е. Гребінкою, а сей заняв ся долею геніяльного кріпака та представив його секретареві академії штук Василеві Григоровичу, а відтак гостював з Тарасом у придворного маляря Венециянова, де познакомив ся Тарас з московським поетом і учителем царевича Василем Жуковським. Так увійшов Тарас в товариство самих визначнійших осіб в Пе-

тербурзі, а сі обставини причинились немало до його викупу з кріпацтва, що справді наступило в році 1838.

Від тої хвилі мав Тарас вільний вступ до академії штук тай скоро став одним з найлучших учеників славного маляря Брюлова, що змальованем портрету Жуковського причинив ся до викупу Тараса з кріпацтва. В Академії пізнав ся Тарас з Німцем Штернбергом, що став його приятелем і товаришем мешканя. Штернберг впроваджував Тараса в аристократичні німецькі доми та достарчав йому учених книжок, які Тарас пильно читав. Надто познакомивши ся з Поляком Дембським, Тарас мав нагоду читати літературні і наукові твори Поляків. Так отже зійшла нашому поетови зоря нового веселого життя, серед образованого світа та самих високих достойників. Тоді стала розвивати і його муза свою поетичну діяльність. Тарас менше вже займав ся малярством а більше вільного часу посвячував своїм поезіям. В тім часі звіршував він між иншими поемі Тополя, Перебендя, Іван Підкова тай Заспів (вступ до поезії) і всі перші його поеми під заголовком „Кобзар”, появились в Петербурзі 1840. року. Небавом відтак появились його твори як Гайдамаки, історична поема з тяжких часів України-Руси.

В 1843. р. відвідав Тарас свою любу Україну, вже як чоловік високо образований, бо він окрім академії штук навіщував і університетські виклади та приватно читав дуже бога-

то творів старинних і нових народів. На Україні він довго не гаїв ся, бо сподівав ся знова нарік, скінчивши свої студії, бути на Україні. Так і стало ся. З титулом укінченого слухача академії sztuk — і артиста прибув Тарас до своєї рідної країни, де пережив до року 1847.

В тих часах Шевченко бував в домах най-висших достойників як генерал-губернатора князя Репніна та поміщиків і придивляв ся панському життю, Тодішні пани, виховані звичайно за границею, були вправді переняті людськими (гуманними) ідеями і своїми бесідами вони виступали великими народолобцями, але на ділі поступали з кріпаками по давньому звичаєви, а се Тараса дуже боліло. Найсерdecнійшої гостини зазнавав наш поет у князів Репніних, з котрих Николай був генерал-губернатором України. Його дочка Варвара дуже любила нашого генія та сама звала себе „сестричкою” і сердечним „другом” Тараса.

Між мужами, що товаришували з Шевченком тоді, був Чужбинський, який займав ся етнографічними працями (збирав народні пісні). З ним поїхав Тарас до Київа, де в р. 1846. поставлено археографічну комісію, яка займалась збиранем і дослідом старинностей на Україні. Ставши членом сеї комісії Тарас їздив по Україні в тімже році та відрисовував старинні памятки і розкопував давні могили. В вільних хвилях від праці любив Тарас особливо вести розмову з сільськими дітьми, а сі

знова рвались до Тараса задля цікавих казок, які поет розказував їм дуже радо. Тай кріпаки любили його немало, бо Тарас допомагав грішми кожному на вічне відданє, кому тільки склалась яка матеріяльна пригода. Томуж і не диво, що у Тараса не було иноді і копійки, хоч тоді він дуже багато заробляв своїми працями.

В Київі Шевченко заприянив ся по щирости з Кулішем та професором університету Костомаровом. Тоді між університетською молодіжю був кружок українських патріотів, а Шевченко своїми поемами одушевляв молоду громаду, що гляділа на него як на який „небесний світильник”.

Відтак Костомарів зорганізував київську громаду в тайне товариство св. Кирила і Методія (в саме Різдво 1846.). Головною метою для українських справ було ширене просвіти між українською інтелігенцією та селянами, що довело би до знесеня кріпацтва та відродженя усього народа на вільній Україні. Тоді Шевченко написав своє славне Посланє. Однак через зраду одного члена товариство розвязано а членів поарештовано. Се було безмірним лихом для Куліша і Шевченка, бо Куліш мав стати професором на університеті в Петербурзі, а Шевченко заходами кн. Репніна мав обіцяну посаду професора малярства в академії в Київі. Та як раз їх тоді також арештовано. — Се дуже вразило нашого поета і тому Тарас жалувал, що за різко виступив серед київської

громади зі своїми вільними гадками і що через зносини з братчиками Кирило-Методійського товариства втратив свою волю. Ось як він пише:

В останню, тяжкую мінуту
Сказать по-правді, не було;
Та все таки ялось жилосьь,
Хоч на чужому та на полі...
Тепер же злої тої долі,
Як Бога ждати довелось.
І жду її, виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
В калюжі волю утопить. —

Всеж таки Шевченко любить тих „братчиків”, бо мимо всіх злиднів він ось як до них відзиваєть ся:

Чи ми ще зіїдемо ся знову?
Чи вже на віки розійшлись
І словом правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так! — Не наша мати, (Росія)
А довелось поважати.
То — воля Господа!... Годіть,
Смиріте ся молітьєсь Богу
І згадуйте один другого,
Свою Україну любіть!
Любіть її, бо время лютое —
В останно, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть!

З Київа вивезли Шевченка в Петербург в Петропавловську твердиню, а відси далеко в Оренбург, як простого салдата (жовніра), та заборонено йому й писати вірші і рисувати. — З Оренбурга перевезли Тараса в Орську кріпость, серед непривітні кіргіські степи, в пустиню, як він каже „забуту Богом”. Тай тут не дозволено йому ні віршувати ні малювати. Тож Тарас нишком вірші пишучи скривав їх обережно та „плакав у буряні”, щоб тільки дати своєму серцю яку полекшуну та потішити свою „сиру душу убогую”, бо навіть щирі його приятелі призабули тоді за нього. Тільки одна княжна Репніна звеселяла нещасливого генія иноді своїм листом, як також листовно благала шефа жандармів графа Орлова, щоб дав прихильний позір на бездольного поета-артиста. В орській кріпости заприятинив ся сердечно Тарас з деякими Поляками, з Брон. Залеским, від котрого дістав польські поезії Богдана Залеского.

В сій кріпости прожив Тарас осінь і зиму р. 1847—1848. а з весною (1848) перейшов відділ війська, у якому служив Тарас, в Уральську кріпость, а звідси майже таки зараз помашерувало військо над ріку Сир-Дарию. В поході зазнав Тарас людяного поведеня зі сторони офіцерів, а навіть позволено йому переодягнутись по світськи. Тоді Тарас запусив і довгу бороду. Так ходив він і в надаральській кріпости Раїмі. Ту пізнав його капітан Бутаков, що приїхав сюди в наукових цілях, а дізнавши

ся, що Тарас артист-маляр, взяв його з собою, щоб відрисовував береги аральського моря. Тому майже 1½ року запанувала полекша в життю Тараса, бо тоді поет в науковій експедиції міг і для себе дещо написати та малювати. Між иншими поемами написав тоді Шевченко вірш „На Різдво”.

За рисунки Тараса хотіли начальники тої експедиції постаратись в Петербурзі о якусь полекшу для його дальшого життя, але власти супроти того остро виступили. Навіть княжній Рєпніній дістав ся докір за її переписку з Тарасом. Однак княжна, хоч перервала листованє з Тарасом — все таки не понехтувала звідуватись про його долю. Тараса перевезли за Каспійське море в Новопетровську кріпость, що лежала на крутій скалі, три кільметри від східних берегів тогож моря, та віддали під острій нагляд коменданта. Одиною відрадою в тому тяжкому положеню було для Шевченка Святе письмо, котре він заедно відчитував.

Шевченко в салдатській службі ніколи не забував про рідну Україну. Так змалювавши нам пречудний образ заходу сонця на чужині, згадує свою рідну батьківщину в сей спосіб:

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне поле німіє.
Радіють люди що одпочинуть.
А я — дивлю ся і серцем лину
В темний садочок на Україну,
Лину я, лину, думу гадаю —

І ніби серце відпочиває,
Чорніє поле і гай і гори.
На сине небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре! — і сльози кануть, —
Чи ти зійшла вже на Україні?

Про свій побут в кіргіських степах над
Аральським озером пише Тарас:

Думи мої, думи мої
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте сизокрилі
Мої голубята,
Ізза Дніпра широкого
У степ погуляти!
З Кіргізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі... та на волі
Ще молять ся Богу.
Прилітайте мої любі!
Тихими річками
Привитаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

Тимчасом княжна Репніна заходилась над визволенем Тараса з неволі, до чого дала спонуку зміна пануючого царя: се є вступлене на престіл Олександра II. (1855). Вона поручила сю справу графини Ів. Толстїй, а ся горячо прийнялась за ту справу таї таки довела до по-

жаданого висліду, бо в маю 1857. року доніс Тарасови його приятель Мих. Лазаревський, що цар дав поетови амнестію (се є прощення — свободу).

Однак урядова вість про амнестію наспіла до Тарасового коменданта аж 21. липня.

Шевченко виїхав з Новопетровської кріпости 2. серпня 1857, дорогою до Саратова, де вступив до матери Н. Костомарова, (син тоді був за границею). — Відси прибув до Нижнього Новгорода. Але тут задержала його поліція, бо Тарас не мав письменного увільнення з Петербурга, а тільки від коменданта. Дперва по 6 місяцях дістав Тарас дозвіл їхати в Петербург, куди й прибув поет в марті 1859. року.

В Петербурзі замешкав Тарас за дозволом віци-президента академії штук графа Федора Толстоя в самій академії. Поет бував тоді щоденним майже гостем у сих графів, бо жена сьогож віципрезидента найбільше причинилась до його визволу, задля чого графиню Настасю звав поет своєю „святою заступницею“. Та в домі сих графів стрічались всі майже українські патріоти, що жили в Петербурзі. Тоді пізнав Тарас і славного російського писателя Тургенева, що враз з укр. писателем М. Вовчком (Марією Маркович) прийшов відвідати нашого поета.

З початком 1859. р. Тарас виїхав на Україну, бажаючи оженитись та поселитись десь над Дніпром — відки би видно було цілу Україну. Але Тарасови не довелось осягнути свого ба-

жання, і він до смерти остав холосним (безженним). Він вернув в Петербург (1859. р.) і займав ся в академії рисоуванем та гравіруванем, а притім думав вже не про женячку а про увільнене своєї сімї з кріпацької неволі. Послїдне се його бажане сповнилось на кілька місяців перед оповіщенем маніфесту з 19. лютого 1861 р. про знесенє кріпацтва.

Однак Тарас чув себе вже хорим. Уже під конаць року 1860. наш поет мимо кремезної будови тіла, став нездужати хоч все таки не кидав своєї роботи в академії. З початком 1861. року поет таки на добре розхорував ся, а в сам день своїх іменин, 25. лютого (ст. ст.) лежав він вже в великих муках, бо пухлина підступила під серце. Шевченко пересидїв ніч на постелі, а раненько велїв себе убрати, щоб піти сходами до своєї робітні, однак ту вже опустили його сили і він закінчив своє мучениче житє.

Зараз того самого дня зійшли ся земляки Тараса та рішили сповнити бажанє поета, се є поховати його на Україні в такому місці, яке він бажав мати на оселю за житя свого, а поки що поховати на кладовищи в Петербурзі. Так і сталось. В Петербурзі відправили величаві похорони поетови, а набувши місце біля Канєва перевезли відтак в маю тлінні останки генія на Україну там, де Дніпро і кручі видно з широкополими ланами.

Є то височезна гора, на яку з самого долу ведуть сходи. На самій горі, що представляєсь

наче високорівня з засадженими деревами та садовою стоїть хата, з трема комнатами, з котрих в одній висить портрет Тараса а далі його малюнки, прибрані мережаними рушниками. На столі знайдете Кобзаря та книгу гостий, які цілий майже рік відвідують могилу прибуваючи сюди з найдальших сторін України Руси. Серед тої високо-рівні усипано високу могилу, на яких 8 метрів; на ту могилу, ведуть сходи під самісенський крест, що його огорожують залізні штахети. В низу на камінній підхрестній підставі відніє вирізблений портрет Тараса та рік його уродин і смерти. Вид з того вершка гори, с. є. могили є чарівний. Ніяке перо не в силі списати того, що кождий Українець з тої могили бачить і що відчуває!

Якеж значіне має Тарас для українсько-руського народу?

Славний писатель — товариш Шевченка Квліш так сказав коротко на се питане: Тарас підняв високо прапор — се є хоругов, на якій виписано великими буквами „Живі“. Хто горнеть ся під ту хоругов, сей чоловік живий, а хто утікає зпід неї, той є труп, мертвяк, що не тільки не приносить користи свому народови, але ще йому шкодить, — стає для нього гнилою колодою в його національному стремліню, а яко таку мусить ся усунути з дороги духового життя народу. Але ми ще додамо: Тарас прикріпив свою хоругов на неподвижнім і ніякою силою людською не знищеним поставнику: на основах віри самого Спасителя-Ісуса,

Мученика за спасене цілого світа. Свою хоругву огородив він огородою з сильного матеріялу, се є братньою любовю, правдою та вірою в божу всемогучість. Кругом своєї хоругви насадив гарні запашні цвіти: науку, просвіту найменшого брата, сердечність для ворогів, пошану для своїх і чужих народних святощів, велике поважане для жіноцтва, як матерій будучого покоління, і невтомиму працю для відродження прадідної слави всієї України-Руси.

Тому то поезії Шевченка читають не тільки сини України, але читають і переймають ся ними, навіть чужинці — Славяни і Не-Славяни. З тої самої причини одушевляв він своїми творами всіх сучасних і пізнійших наших поетів, бо Тарас чув, мислив та бажав те, що бажав і бажає весь український народ, котрого він одинокий став речником, бесідником.

Але не тільки речником сучасних бажань був Шевченко — він своїм віщим духом заглянув в нашу бувальщину, оцінив її і кинув оком в незвісну нам будуччину та звіщував, коли настане краша доля для України. — Він отже є істориком та пророком долі українсько-руського народу.

Однак значіне Тараса росте не тільки серед українського світа, — його поеми з кожним днем стають більше звісними усьому культурному світові, котрий пізнає в них велику силу духа. Прийде час, може не скоро — але прийде, настане пора, що вплив його обійме весь культурний світ. Чому? Бо під україн-

ським одягом скриваєсь серце людини, бо Тарас відчуває те, що відчуває кожний чесний чоловік вихований в народнім дусі. Тому більшість його поем основуєсь на загально людських (гуманних) підвалинах і є пронизана такими золотими словами, яких правда має трівку стійність і значіне для кожного чоловіка, і найпаче недолею побитої людини та народу, що не добив ся повної свободи свого національного житя!

Найкрасшим виразом гадок Шевченка, що мають так українсько-національне як в загалі міжнародне значіне для поступу культурного житя, є його „Послане” — котре кожний Українець повинен точно виучити ся на память, щоб так і точнісенько після нього жити і працювати для добра загалу.

**До мертвих і живих, і ненароджених земляків
моїх, в Україні і не в Україні сущих,
моє дружне послане.**

І світає*), і смеркає,
День Божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває...
Тільки я, мов окаянний
І день і ніч плачу

*) В поемі заховуємо теперішню всеукраїнську правопись після виголошування: світ, (не сьвіт), святій, сміх, і т. к.

На розпутях велилюдних,
А ніхто не бачить;
І не бачить і не знає...
Оглухли, не чують...
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують.
І Господа зневажають, —
Людий запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засївають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!...

Схаменїть ся, недолюдки!
Діти юродиві!
Подивїть ся на рай тихий, —
На свою Україну:
Полюбїте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйте ся братайте ся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі...
В своїй хаті — своя й правда,
І сила і воля.

Нема на світї України,
Нема другого Дніпра!
А ви прете ся на чужину
Шукати доброго добра,

Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього... Найшли.
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слів велику силу.
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись...
А хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих гречкосіїв,
В німецькі землі, у чужії,
Прете ся знову. Як-би взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді-б зостав ся сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох як би то сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Неплакали-б діти, мати-б не ридала;
Не чути-б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло-б поганого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люди-б не знали що ви за орли,
І не покивали-б на вас головою...

Схаменіть ся! будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся незабаром
Заковані люди;
Настане суд, заговорять

І Дніпро, і гори,
І потече сто ріками
Кров у синє море
Дітий ваших; і не буде
Кому помагати, —
Одцураєть ся брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на — віки прокленетесь
Своїми синами.
Умийте ся! образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітий ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать;
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко — глибоко...
Дознають ся небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять, і премудрих
Немудрі одурять!
Як би ви вчились так, як треба,
То й мудрость — би була своя;
А то залізете на небо;
І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема нї пекла, анї раю,
Немає й Бога, тільки я
Та куций Німець узлуватий,
Та й більш нікого...”

— „Добре, брате!
Що-ж ти таке?”
„Нехай Німець
Скаже; ми не знаєм!”

От — так то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: Ви Монголи!”
— Монголи, Монголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі! —
Німець скаже: „Ви Славяни!”
— Славяни, Славяни,
Славних прадідів великих
Правнуки погані! —
І Колляра читаєте
З усїєї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофіли
Так і претесь, і всї мови
Славянського люду,
Всї знаєте, а своєї
Дасть-Біг!... Колись будем
І по своєму глаголать,
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
От тоді ми заходимось!

Добре заходились
По німецькому показу,
Та й заговорили

Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люди!
А гвалту! а крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія? — Поема
Вольного народу!
Що ті Римляни убогі!
Чорт — зна що за Брути!...
У нас Брути і Коклеси,
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась!...
У голови гори клала,
Степом укривалась!...”
Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Обкрадених трупах!...

Подивіть ся лишень добре!
Прочитайте знову
Тую главу, та читайте
Од слова до слова:
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми;
Все розберіть, та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, за що закуті?
То й побачите, що ось що

Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви.
Варшавське смітя ваші пани
Ясновельможні гетьмани!
Чого-ж ви чваните ся, ви
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, ніж батьки ходили?!
Не чваньтесь; з вас деруть ремінь,
А з їх бувало й лій топили!
Може чванитесь, що братство
Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить!
А на Січи мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,
Й їсте на здоровя,
Тай славите Запороже...
А чиєю кровю
От-та земля напоена,
Що картоплю родить,
Вам байдуже, аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!...
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.
Так ось-як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву

І нам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше врага свої діти
Її розпинають;
Так як пиво, праведную
Кров із ребер точуть!
Просвітити, бачиш, хочуть
Материні очі
Современними огнями, —
Повести за віком,
За Німцями недовірку,
Сліпую каліку.
Добре, ведіть, показуйте!
За науку буде
Материна добра плата...
Розпадеться ся луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих!...

Учіте ся брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Я свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає!
Чужі люди цурають ся,
В хату не пускають,

Свої діти — мов чужії,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому.
Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших: тяжкі діла!
Як би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!

От така-то наша слава
Слава України!..
От так і ви прочитайте,
Щоб несонним снились
Всі правди,—щоб розкрились
Високі могили
Перед нашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й за що розпинали?..

Обніміте-ж, брати мої,
Найменшого брата. —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!
Благословіть дітей своїх
Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеться срамотня
Дивная година,

І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний невечерний
Тихесенько засяє...
Обніміть ся брати мої,
Молю вас — благаю.

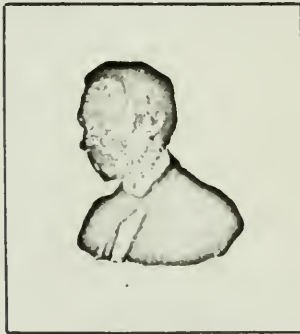
Пантелеймон Куліш

1819—1897.

До кружка київських патріотів, яких 1847 року поарештовано, належав і П. Куліш, родом з Вороніжа, в Чернигівщині, на Україні. Походив він зі старої козацької родини, а виховав ся під оком матери, щирої Українки, що своїми казками та піснями вилеліяла в дитині чутливу вдачу й напоїла горячим патріотичним почутем.

Скінчивши з перепонами гімназію, де вже познакомив ся з творами тодішних українських писателів, як Квітки, Артемовського та збірками пісень Максимовича, вступив на університет в Київі 1837. року, як раз тоді, коли в Галичині вийшла звісна „Русалка Дністрова“. — Відтак (1841.) справував службу учителя по гімназіях, між иншими і в Київі. Тоді Куліш обіздив київщину в наукових цілях, знакомив ся з народними кобзарями та списував народні пісні і думи. В Київі заприятнив ся з молодими патріотами, як з Шевченком, Костомаровим та Білозерським (що з його сестрою небавом одружив ся) і став тим чином учасником засновання тайного товариства св. Кирила і Методія. П. Куліш мав тоді обіцяну посаду профе-

сора на університеті в Петербурзі, але ще мусів виїхати за границю в ціли ширших студій (наук) на полі славянських язиків та літератур. Справді він прибув щасливо до Варшави, де його однак арештовано й вивезено до Петербурга, а відтак у Тулу. Те заслане стало великим нещастем для Куліша, бо знівечило його гарні надії на будуче жите.

Панталејмон Куліш.

В місті Тулі прожив Куліш більше як три роки. Ту писав повісти по російськи тай учив ся чужих язиків і вивчив ся аж 5. З кінцем 1850. року, на основі царського дозволу, вернув Куліш в Петербург. Ту заробляв пером на хліб, а немогучи вижити, поїхав на Україну на хутір своєї жінки в Полтавщині. Колиж в 1856. році позволено йому друкувати свої твори, Куліш знова вернув у Петербург, де заложив свою друкарню і де працював на літературному

полі. Відси виїздив він часто за границю та навязав зносини з Галичиною. Найширшу літературну діяльність розвинув він тоді, як зачала виходити в Петербурзі „Основа” (1861, 1862 р.) По упадку „Основи” поїхав Куліш на Україну а по двох роках дістав урядову службу в Варшаві, де однак довго не забавив, бо московський ряд зажадав від нього, щоб він вирікся цілком свого українського патріотизму і зірвав зносини з Галичанами, задля чого Куліш мусів лишити урядову посаду 1868. р. Він виїхав за границю і став займатися перекладом біблії. Вернувши відтак до Росії видав свою історію про Україну і Москву, де з незвісної причини представив справу дуже хибно, а притім виступив в ній великим поклонником московської політики і ворогом давних своїх українських ідеалів. Тим зразив собі дуже українських патріотів.

Та в короткому часі опісля 1881. р. Куліш змінив своє переконане, бо приїхавши до Львова, заявив себе приятелем Українців, який бажав, на свою руку, погодити обі спорячі народности в Галичині: с. є. Поляків і Українців. В тій ціли видав „Крашанку”, але сю брошуру Поляки приймили холодно, Українці знова скритикували, висміяли автора. В 1883. р. Куліш вернув на Україну і дожив віку незамітно на своїому хуторі та працював до смерти, т. є. до р. 1897.

Хоч Куліш під кінець життя зміняв свої перші погляди на українську справу, все таки

його заслуги для Українців є дуже великі. Він працював успішно на полі поезії і прози, а разом з Шевченком і Костомаровим творить неначе українську трійцю найважніших робітників на ниві українського письменства. Навіть в тих часах с. є 60. роках, стояв він на передї усього руху, держучи в руках керму українського стремління, задля чого усі тодішні писателі слали на його руки свої твори до перегляду та поправи перед їх появою друком. Власні же його праці є дуже ріжнородні: він працював успішно на полі поезії епічної і ліричної а почасті драматичної та зладив гарною мовою переводи з писань англійського драматичного поета Шекспіра; в своїх поетичних творах заявив Куліш багато патріотичних почувань та старав ся подати нам образ нашої бувальщини, використавши до своїх поезій українські народні думи. До таких творів належать Кумейки, Настуся, Великі проводи*). — Але більшу ще вартість мають його повісти, а з них його історична хроніка „Чорна Рада“, де малює історичні події з XVII. столітя з часів гетьманованя Брюховецького, коли то по перший раз Москва-олікунка України стала мішати ся в наші справи. Не менше гарною є його повістка (ідиля) написана за проводом грецького твору Одисеї, п. з. Орися, де помістив також і повіре про переяславського князя.

*) Гляди видане його творів Ю. Романчуком в VI. т. „Руської письменности“.

Окрім того Куліш писав наукові твори та й зібрав багато народних пісень, легенд і казок. Він оцінив дуже гарно становище Шевченка як народного поета, повісти Квітки, а про Котляревського виразив ся невірною, як опісля сам признав.

Він писав не тільки дуже гарною українською але й московською мовою та взагалі його заслуги, покладені горячою любовю до України, остають мимо його пізнійших похибок чималими, і він займає по заслужі напередове становище в нашому українському письменстві.

З його поетичних творів подаємо тільки дещо відсилаючи цікавих і жадних знання рідної літератури до „Руської письменности” т. VI. (VII).

I.

НАРОДНА СЛАВА.

Нема в мене роду,
Немає дружини,
Ані брата-товариша
На всій Україні.

Дума сумовита,
То моя родина,
Серце одиноке
Вірная дружина,
Стени, гори і долини —
Товариство побратимів.

Розпущу я свої думи
Тай не позбираю:
Розтекли ся, сумуючи
По рідному краю.
Од Лиману до Есмані
Жовтіє пшениця;
Я безрідний, одинокий
Всюди чужиниця.
Од Лиману до Есмані
Могили чорніють;
Ой жнуть люди, рід із родом,
І на дальше сіють...

Хвали Бога, хто з подружем
За постать заходить,
До кого старенька мати
На ниву виходить,
Кому діти помагають
Пшениченьку жати —
Я з могилами ніими
Мину розморляти:

Ой по тих мостиках, у лісі високих,
По тих тропинках, у землі глибоких,
Лежить мого роду бела ліка,
По тих степах, по горах Діпирових,
По баліщах і лугах низових
Живе його слава від віку до віку.

Ой устани, рано,
Устани рано,
Вийди, славо,
Із туману

Ти безрідному — родина,
Одинокому — дружина,
Товариство на Україні
Одрадонька — на чужині!

II.

БРАТУ ТАРАСОВИ.

На той світ.

У пахарській хаті
Україна мати
Обох нас родила;
У чистому полі
На одному лоні
Обох нас пестила;
Однакові пісні
Обом нам співала,
На вечірнє діло
Синіє вночі влізло,
Розійшлося ми пізно
Дітьми молодими,
Зустріли ся пізно
Між людьми чужими
Вкупі працювати
Брат і братом брав єси
Що одна и нас мати
Ти не догадав ся.
Братав ся з чужими,
Радив ся з чужими,

Гордував словами
Щирими моїми.
І на той світ вибравсь
Із семі чужої...
Зоставсь я без тебе
Круглим сиротою.

Щож міні чинити?
Як у світі жити,
Щоб душі живої
Не занепастити?
Чи міні по тобі
Сумом сумовати,
Чи твою роботу
Взяти докінчати?

Докінчаю, брате,
Не загине марне —
Втішу Україну,
Матір безталанну.
Усміхнеть ся, брате,
Заплакана мати,
І любо їй буде
Дітий спогадати:
„Різно, діти, різно
В світі пробували,
Та єдину душу
У двох вони мали.
Різно, діти, різно
По світу блудили,
Та на одно діло
Душу положили”.

III.

КЛЮЧ РОЗУМІНЯ.

Од Лиману до Есманї,
Од Волги до Висли,
Над народом безталанним
Між людьми чужими.
Вороги нависли.

Вороги.. хтож нам не ворог?
І хто наші друзі
З того часу. як ми крились
У Великім лузі...??

.....
.....

І погани й християни,
Жиди й католики —
Всюда наша ворожнеча,
Як є світ великий!

І в чужій землі і дома
Кожне з нас глузує,
Заїдає наш насущний,
Серед нас панує.

Хоть нікого ми не любим,
Та ба! що робити?
Мусимо всім заволокам
Ба й катам годити.

І чужі ми чужениці
В рідній Україні,
Як пташата без гніздечка
На німій руїні..

Ой чом же, братя, чом воно так сталось,
Що край ми широкий, любий осягли,
Та в спадку неволя нам одна осталась,
А наше надбане чужаки взяли?

Миж колись хвалились перед королями,
Що від нас і Турчин і весь світ дріжить!
А тепер Москаль нас голими руками,
Мов п'яниць мізерних, за чуба держить.

Марна наша слава, підле величанне!
Прокляте небесне впало на той шлях,
На давний козацький, де гетьмануванє
Втратив над козацтвом, гордий, пишний Лях.

Не мечем було нам Польщу воювати,
Розумом, талантом, словом тим святим,
Предковічним скарбом, що в нас нї одняти,
Нї вкрасти не вдасть ся деспотам тупим!

З А С П І В.

(До староруських дум.)

У дзвона дзвоню я, до церкви скликаю,
До церкви вселенської правди...
У щирих душ, чистих, високих шукаю
Проти гайдамацтва поради.

Зберімось, порадьмось, що маєм робити
З ордою, що нас облягає,
Тіснить, не дає нам культурі служити,
Руїни слави жадає.

Порадьмо ся вічем, як правда свободним,
Руїнні гріхи з себе змиймо,
І духом незлобним, умом благородним,
Культурі спасенній служімо!

Осип Юрій Федькович

1834—1888.

Чим Котляревський для закордонної України, а Шашкевич для Галичини, тим є Федькович для Буковини.

На Буковині, від часу її прилучення до Австрії (1775 р.) до 1860. року, не проявлялось майже ніяке народне жите, бо ряд уважав тамошних Українців (православної віри) за Румунів і тому не було для них там ніяких шкіл. Вправді під кінець 40. років появили ся вірші Проданів (двох), але їх мова (ненародна) та зміст не могли одушевити народа. Доперва Федькович став творцем нової доби життя буковинських Українців.

Федькович родив ся в Сторонці-Путилові на Буковині, де його родителі мали чимале газдівство. Пещений хлопчина виростав під оком матери, людини неписьменної і забобонної, а на його чутливе серце немалій вплив мала найстарша його сестра Марійка, що раз-враз оповідала братчикови безліч народних казок та співала богацько гуцульських співанок.

Першу науку приймав Федькович в Чернівцях через 6 років, але шкіл не скінчив, бо через неспокій між Гуцулами в 1848, пішов Федькович до Молдавії, де образував ся при-

ватно тай трібував вже писати поезії в німецькій мові. В р. 1852. Федьковича взяли до війська. Ту дослужив ся він за 7 років степеня офіцера і яко такий брав участь в воєннім поході до Італії, де (1859 р.) перед битвою під Касано, написав першу думку в рідній мові:

Н І Ч Л І Г.

Звізди на небеснім градї,
І по одній і в громадї,
Як то любо засіяли,
Де жовняри спочивали.

Но як збліднуть тихі зорі,
Світле сонце зійде д' горі,
Хто тоди нам бідним скаже,
Де який з нас нині ляже?

Де хто ляже, Божа воля, — ,
Є де спати, много поля,
Є де голов приклонити,
А зірниці ймуть світити.

Повернувши з війни до Черновець тогож таки року познакомив ся Федькович з деякими молодими Українцями через професора тамошної гімназії Найбавера, якому вручив він кілька своїх німецьких стихотворів. З поміж нових знакомих найбільше на нього мали вплив Антіп

Кобилянський і Кость Горбаль*). Они достарчали йому українських книжок та навчили української скорописи, бо Федькович досі писав по українськи латинськими буквами. Тоді як раз в Галичині головним керманичем усього літературного руху був Богд. Дідицький, що видавав часопись не зовсім чистою народною мовою „Слово”. З тої причини А. Кобилянський написав, що Слово Дідицького не повинно виходити такою ломаною мовою, за що Дідицький обидився та заявив, що по його стороні правда, а надто такою мовою пишуть численні галицькі поети. На сю заяву Ан. Кобилянський видав брошуру під заголовком: Слово на Слово до редактора „Слова”, де (1861.) між иншими сказав, що всі його т. є Дідицького поети не дорівняють великому співакови, який власне появився на Буковині а на доказ при кінці своєї брошурки помістив кілька поезій Федьковича. Тоді Дідицький попросив листовно Федьковича, щоб він переслав йому рукописні свої вірші, що Федькович справді вчинив і Дідицький видав друком 1862. перший збірничок „Поезій Федьковича” з переднім словом, де високо виславлено автора.

Се видане поезій Федьковича скоро стало звісним в цілій Галичині, а навіть і на Україні.

*) А. Кобил. жне ще тепер у Львові є лікарем, а К. Горбаль був професором укр. мови в гімназії в Перемишлі.

— Небавом Федькович виступив з війська за-
для слабого здоров'я і вернув до рідного села
та займавсь господарством. В р. 1867 постав-
лено його шкільним окружним інспектором, а
його заходами стали розвиватись на Буковині
українські школи. Опісля лишив ту посаду і
переніс ся до Львова, де в Товаристві Просьві-

Осип Юрій Федькович.

та писав книжочки для селян та перекладав
драматичні твори для українського театру.
Однако ту довго не забавив, бо по році вернув
у свою „зелену Буковину”, де працював на лі-
тературному полі, а коли р. 1885. засновано
там часопись „Буковина”, Федькович став її
співредактором. Був се час, в якому ширше
плило духове жите в Чернівцях між Українця-
ми, бо в р. 1875. відкрито там університет, а

в слід за тим знайшлось там більше число молодих свідомих Українців. Окрім „Буковини“, виходила тоді там і Бібліотека для молодежи заходами товариства „Руська Бесіда“, що було осередком духового життя, в якому визначалися крім Федьковича також другий поет свящ. Сидір Воробкевич, — професор університету, душа не тільки літературного але і громадянського руху Др. Степан Смаль-Стоцький, Ом. Попович, Ірот. Пигуляк і и.

Федькович серед патріотичного гурту працював невтомимо, радіючи з відродження рідного краю як також із слави, не тільки як поета, але і зовсім своєрідного повістяря, бо його повісти з гуцульського життя, видані з передмовою 1876 р. Драгомановом у Києві зазнали щирого повитання по всій Україні-Руси. Умер ненадійною смертю в Чернівцях 1888. р. 11 (н. ст.) січня.

Писання Федьковича.

Федькович писав різнородні твори. Найперше складав він під впливом знаних йому народних пісень поезії, в яких розповідав про жовнірське життя, а в них видимо велику тугу за рідним краєм, спомини про свою рідню та гіркі злидні вояцького стану. Все те він сам пережив, переболів або чув від других товаришів, як також знаходив в тих співанках, що наслухав си від своєї сестрички, ще хлопцем з нею живучи.

З часом його поетичні твори змінились під впливом поезії Шевченка, коли Федькович до-

павши Кобзаря став палко його перечитувати.

Окрім того Федькович писав в віршах і переводи з німецьких поетичних творів і творив сам німецькі поезії.

Федькович писав живою мовою, (гуцульським виговором) повісти, в яких розкрив нам серце Гуцула, його палку влачу, горячу любов до своєї гірської країни, до родини, його чистий характер і велику рішучість мести за заподіяну йому кривду або зневагу людської гідності: Розсерджений Гуцул не зважає тоді ні на чуже ні на своє житє, а до такого завзятя звичаїла його борба з мертвою і живучою природою рідних гір та лісів. Однак повісти Федьковича, хоч як они гарно й вірно малюють нам душу Гуцула — не начеркують нам щоденного його життя а радше намічують яркими красками святочні картини гуцульського побуту та родинні пригоди, де головну роль грає горяча любов. В своїх повістях Федькович не розвернув (не заналізував) життя Гуцулів, не розкрив щоденних злиднів і незavidних обставин справдішого, насущного прожитку, як се бачимо у повісти М. Вовчка, а тільки випадком на се натякає, як тоє стрічаємо у повісти „Три як рідні брати”. По тій причині повісти Федьковича мають доволі схожости з оповіданнями Гр. Квітки, які він читав, або Н. Устїяновича. Федькович списав також декілька казок для дітей.

Вкінці Федькович писав і драми так ори-

гінальні як також переводив на українську мову з інших язиків, пр. з німецького. Найважнішою своєю драмою вважав автор свого „Довбуша”. Герой сеї трагедії є славний отаман гірських опришків Олекса Довбуш, про якого весь наш галицький нарід знає чимало розповідати та співанок співати.

Д Е З Е Р Т И Р.

Ой сів же він при столику
При світлі думав,
Писанечко дрібнесеньке
А він 'го читав.

Писанечко дрібнесеньке,
Листочок як сніг,
Склонив же він головоньку
К столови на ріг.

Ой ненечка старенькая
Ми пише в одно,
Що там зима тяженькая
А їй студено.

Нема, нема її кому
Врубати дрівець,
Бо їй синок, оден в дому
Цісарський стрілець”

І схопив ся як поломінъ,
Полетів як птах;

А вітер з ним не йде в догін,
Бо годі 'му так;

Бо він летить до матоньки
Старої домів,
Дрівець її врубатоньки,
Щоб хатку нагрів.

РЕКРУТ.

Стояв же він на шильваху
В цісарським дворі,
Вмивав ся він, втирав ся він
Як гусь на воді;

Умив ся він да сльозами,
Ніхто 'го не чув,
Стулив ся він на багнеті,
На хвильку заснув.

Ой спить же він на багнеті,
В цісарським дворі,
Тай снить ся 'му, що ходить десь
По синій горі,

Тай кучері зачесує
Тай кучері ве, —
Чом ненька ми не писує
Ци вна ще жие?..

Ой радаб я, мій синоньку,
Листок написать,

Насипали могилоньку,
Не можу я встать,

Не можу я, соколоньку,
Глибоко на дні,
Насипали на рученьки
Сирої землі.

І був би він в царськiм дворі
Богато ще снів,
Гужнув бо дзвін на Стефані*)
А він ся збудив;

Утер собі і личенько,
Утер си і гвер,
Кров точить ся по мармурі...
А жовнір.. умер!

БРАТ ТА СЕСТРА.

Не зозуля в лузі затужила,
Не пташина в тузі голосила, —
То сестричка лист писала,
На чужину посилала,
Тай до брата слізно промовляла:

„Брате милий, брате-соколоньку,
Ти покинув сестру сиротоньку,
А я ходжу тай гукаю,
Як зазуля в темнім гаю:
Ой, верни ся з далекого краю!”

*) Вежа св. Стефана в осередку Відня.

„Сестро моя, сестро моя, руго!
Як я можу до тебе вернути
Через ліси темнесенькі
Через ріки бистрисенькі,
Через степи рівні-рівнесенькі?”

„Гаєм-гаєм, лебедем-Дунаєм,
А степами швидким горностаєм,
А на моє подвіронько
Пади сивим соколоньком,
А голубом на моє серденько!”

Ой, летів я сім день тай годину,
Прилетів я до сестри в гостину,
Прилетів ся тай гукаю,
А сестрички не видаю,
Ой, мабуть я вже сестри не маю!

Сестрож моя, леліенко біла!
Скажи мені, де ти ся поділа?
„В гаю брате, в гаю, в гаю,
Там у ямі пробуваю,
Все про тебе розмовоньку маю”.

Сидір Воробкевич

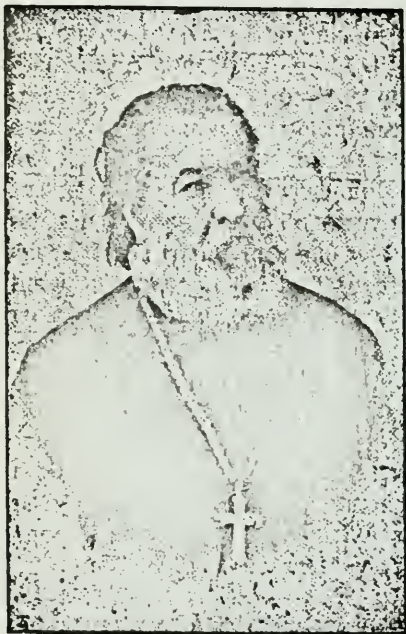
(Данило Млака).

1836—1903.

Майже рівночасно з Федьковичем появил ся на Буковині другий поет, син професора і катехита в Чернівцях, Сидір Воробкевич. Вже за молодости літ втративши своїх родителів та перебуваючи в Кіцмани у діда переймав ся він народними українськими піснями та казками, що їх немало знала його бабуня. Надто його родич з України розказував йому і його братови Григорію богацько про козацтво та історичні дії українського народа.

Школи скінчив Сидір в Чернівцях, де також в часі свого побуту в духовній семінарії дістав до рук збірники народних пісень та твори Н. Устияновича і Могильницького. Під впливом такої лектури став він складати пісні та заводити їх під ноти. В р. 1862. познакомив ся він з творами Шевченка, Шашкевича та дізнав ся ближше про Федьковича а в слідуячому році появились друком його поезії під псевдонімом Данило Млака, в літерат. часописи видаваній Б. Дідицьким „Галичанин” (1863). — Опісля живучи на селі як священник займав ся Сидір поетичними працями. Відтак одержав

посаду професора співу в дух, семінарії в Чернівцях і ту розвинув широку діяльність на полі поезії, драми і музики.

Сидір Воробкевич.

Драматичні твори з своєю музикою виготовляв він для українського театру, де вони довгий час виставлялись і подобались особливо задля гарної музики та співів.

В поетичних творах, ліричних і епічних не обмежався Сидір тільки на зелену Буковину,

Його муза обіймала усю розлогу просторонь України-Руси. Дуже патріотичною є його поема „Нечай“, основана на народній думі. Зрівню гарною є коротша від неї епічна поема „Мурашка“, де зображає сумну подію козацького змагання 1674. р. коли під Ладижином, в Подільській губернії (Україна) в завязаному бою з Турками поляг полковник Мурашка wraz зі всіми козаками. Крім повисших двох поем зложив Сидір ще більше історичних поезій про славу бувальщину. На основі історичних народних дум написав Сидір Воробкевич поетичне оповідане прозою „Турецькі бранці“ з часів нападу Татар на Україну, а крім сього ще три повісти і два гумористичні оповіданя.

Під кінець життя Воробкевич захорів тяжко на очи і тому не міг так плідно працювати, всеж таки заслужив ся він чимало на полі письменства як також і музики, бо крім численних його гарних світських композицій маємо й деякі церковні хоральні твори.

Умер в Чернівцях 1903. року.

I.

НА ЧУЖИНІ.

Буковино моя мила,
Мій солодкий краю,
Як на тебе сиротина
Нишком погадаю,
То заплачу жалібненько

На чужій сторонці,
Бо тут вяну і всихаю
Як листок на сонці.
Рідне слово тут не чую,
Пустка тут усюди,
Тут не наші щирі, руські,
Лиш чужії люди.
Тут ні друга, ні родини,
Ні рідної хати,
Тяжко, Боже, на чужині
Вік свій вікувати.

Тут про діла козацькїї
Звістки не зачнеш,
Тебе дівча не розважить,
Тут як засумуеш;
Тут і пісні не так складно
Як у нас співають.
Тут мов в путах у залізних
Танцюють-гуляють.

Тут і гори нетаківські
Як наші високі,
А ліси ті чужинецькі
Не наші широкі,
Тут пташата не співають
Весною лугами,
Тяжко, Боже, та чужими
Жити сторонами.

Як би крильця соколові
Мав я сиротина,

Полетів би де зелена,
Люба Буковина,
Де Прут, Черемош, де Бистриця,
Де гори Карпати..
В Буковині мило жити,
Мило й умирати.

В Буковині мило, любо,
Наче в Божім раю;
Як тебе я, рідний краю
Серденько, згадаю,
То заплачу на весь голос
На чужій сторонці,
Бо тут вяну і всихаю
Як листок на сонці.

II.

У С Т Е П У.

Звечеріло. Степ широкий
Доокола мріє,
Ген від моря, знад Лиману
Холодочком віє..
Степовії святі тайни
В тумані дрімають,
Тихесенько білолиций
Мов князь виринає
І підносить ся, поволи
Світло розсилає
В шир, поперек — на безкраї

Дрімучі глядає...
Кинув оком на ревучий
Дніпер, Запороже,
Де буяло раз лицарство,
Козачество гоже.
І поніс ся порогами
Горі до Чигрина —
І на Київ, Білоцеркву
Глянув д' Батурина.
Крадьки глянув. Роздивляв ся
На тайни степові,
На криваві боевища
І води Дніпрові...
І неначе жаль 'му стало —
В хмару закотив ся.
І по часі аж виринув,
В далі й знов дивив ся
Мов дитя мале, цікаве
Все узріти хоче.
Бачить кургани, як мріють
Степом серед ночі,
Де як вони тихесенько
Казки повідають,
Бачить, як то сонні трави
На все наслухають
І мов з жалю ся згинають
Долів головою,
Плачуть, сльози проливають
Дрібною росою...
Дивись далі, чумаки там
Густо втаборились —
На ставку гень лебедоньки

Розпустили крила
Й наслухають на дівочу
Жалібненьку думу..
І що більше — сам Бог знає,
Що бачила луна
У широких степу... Відай
Ясній жалко стало,
Бо мов хора діва зблідла..
Разом зазоряло
І цариця небесная,
Сонечко святее
Блисло своїми лучами
І жите новее
Розвинулось.. Караули
Шляхом поспішають,
Крутоторгі наганяють,
Чумацьку співають..
Ранній вітер з тополями
Провадить розмови,
Гонить дівтора худобу
До близької діброви —
Дніпром в чайці рибалонька
Звиваєсь, чатує,
І хрестить ся, бо з деревні
Звук звіночка чує..
Понад берег кигикають
Чайки сивокрилі,
А снід облак пускаєть ся
Орел на могилу..
Женці в поле поспішають,
Пшениця призріла,
При потоці дівчатонька

Перуть шмате біле.
Все збудилось, своїм ладом
Все снуєть ся далі —
Нікому навіть не снить ся,
Що на синій фалі
Дніпра-батька — і що степом
Раз житя буяло..
Сонце висше і все висше
Небом підсувалось..
Підходило, як що днини —
І знов звечоріло..
А в ночі знов білолиций
Підсував ся сміло
І дивив ся на безкраї
Широкі простори,
Де буяло раз лицарство
Мов кипуче море.

III.

М У Р А Ш К А.

(Дума.)

I.

Люта орда з Перекопу
Жене в ясир бідні люди:
Плачуть та тяжко вздыхають:
„Лихо-горе тамки буде!”
Женуть, якби коний стадо,
З шерсти аркан гризе руки,
Гризе людські.. аж до кости..
Ще не кінець тяжкій муці:

Бо нагаєм лютий Татар
З плечий тіло вириває:
„Гей шайтани! гей ви джаври!
У нас радість вас чекає!
Будеш, стара сідоглава,
Татарчатко колисати:
А ти, діду сивоусій,
Будеш полем стадо пасти;
А ти, хлопче кароокій,
Будеш з нами вівиці красти.
Таким словом християнів,
Татарва та потішала
А нагаєм з плечий тіло
Кавалками віддирала.

Дніпро старий, синій батько,
Заграв, загремів водами...
Чи то вірли, чи соколи
Там так збили крилоньками?
Нї, то птацтво з Запорожа,
З Січи-гнізда позлітало —
Перекопську орду дику
Градом тучею напало!
Чи то вихри, чи то буря
Там полову так разносять?
Чи вовчиця там в байраці
За вовчатами голосить?
Нї, то слава Запорожа
Татарина в пень стинає,
Буньчук, ганджар, лук довжезний,
Ворон-коня відбирає.
„В славу Божу!“ галасує,

Погань шаблею рубає,
Хиже птацтво та ворон,
На бенкети зазиває.

Дід, дівчина, що в неволі
Мали тяжко погибати,
Втяли аркан... помагають
Кров невірну проливати.
Невір-погань, як полова, ,
Розлетіли ся по світі,
А по полю лежать трупи,
Мов у літі з маку цвіти.

Вертають ся невольники,
Радим серцем поспішають
А старі козацькі думи
Степом-полем відживають.

Розійшли ся визволені
З вражої неволі,
Оставили самотою
Хлончика на полі.

Не так его оставили,
Як він сам остав ся;
Ні з ким було вертати ся,
Так і не вертав ся.

Ні з ким було вертати ся,
Ні де, ні до кого,
Бо він собі на сім світі
Сирота убогий.

Батька-матір не зазнав він
На своїй родині;
Вчора плакав попід тинном,

В степу плаче нині —
Плакав вчора, плаче нині,
До степу говорить:
„Що я вдію? де я дінусь?
Горе-ж моє, горе!...”

Стен не скаже... степ не чує,
Як заводить сиротина..
Уже небо вечеріє,
Вже хилить ся біла днина, —
А хлопчина куди — очи,
Туди й блудить без спочинку..
На зелену сів мураву,
Сів спочити на годинку.
В оченятах пожовтіло
З голоду... Зімлів, дримає,
А здрімавшись — заснув кріпко,
А заснувши — і не дбає. —
Темна нічка проминула,
Божим світом зазоряло,
А хлопчина і не знає,
Спить, неначе прикувало
До мурави в чистім полі..
Дрімай хлопче, дрімай тихо:
Тільки в тебе щастя-долі,
Що заспати горе-лихо!

II.

Славні Запорожці
До Дніпра вертають ,
Глухо дума сумовита
Степами лунає.

В Чигирині згасла
Ясная зірниця,
Тому, тому і їх дума
Сумно-жалко ллеть ся.

В Суботові були,
Як батька ховали,
Чули, як му „Святий Боже”
Пан-отці співали.

Сироти без батька,
Вертають до дому,
Хотять жаль свій розказати
Дніпрови старому.

Коня вороного
Сава зупиняє.
„Гляньте, братці! — ось мурашка
На степу чуняє.

Та вставай бо, хлопче;
Уже пізна днина!”
Скочив з коня сивоусий,
Наче й сам хлопчина.

„Вставай, ти мурашко;
Сонце вже високо!”
Трусить его сюди-туди, —
Ані кліпнув оком.

„Ну, вставай, хлопцюго!...
О, заснув же твердо. —

Якби воно не дихало,
Думав би, що вмерло”.

Сказав старий Сава,
Й хлопця одтирає,
І в наручах козарлюги
Спачній оживає.

„Відкіля ти взяв ся?”
— З села мене взяли.
„Хто узяв?” — Татари взяли.
„Деж вони?” — Пропали.

„Як отсе?” — Від шаблі;
Козаки їх вбили;
Люди в село вернули ся,
А мене лишили.

„А твій батько, мати?”
— В мене їх немає.
„Як зовеш ся?” — Як хто хоче,
Так, і називає.

„Назвім его, братці!
Най буде — Мурашка,
На сю память, що зуздріли
В траві, як комашку”.

Мале тее диво
Старі козарлюги
Обступили, промовляють,
То один, то другий.

„Підеш, хлопче, з нами,
З нами козаками,
Як виростеш — козак будеш,
А може й отаман.

Дніпро тобі — батьком,
А Січ буде — мати,
А сестрою — шабля гостра,
А спис довгий — братом.

Другом — кінь вороний,
Дружиною — слава,
Раєм — жите товариства
І воля безкрая!”

III.

Гей, що за козак то
Вчинивсь той Мурашка!
Розкажу вам — послушайте,
Коли ваша ласка.

Обступили Турки,
Ладичин — та густо.
Ой відай ти, наш Мурашко,
Борониш ся пусто!

Бачиш, як сам султан
Турків підтворює,
З товстих гармат блиски, громи
І смерть посилає.

Бач, як там літають
Баші і везери,
А під ними воронії
Як змії, як звіри.

Ревуть: „Аллаг! Аллаг!
В таламбаси грають, —
Мабуть тобі память вічну,
Мурашко, співають!

За Дніпро завчасу
Втік Ромодоновський;
Не рад, бачу, помірятись
З Турком хват московський!

А з Ромодановським
Гетьман Самійлович —
Оставивши на пропаше
Мурашку сегобіч.

Козаків пять-тисяч,
Турків — хмара-хмара:
На одного козаченька
Десять яничарів.

Одинайцять штурмів
Козаки відбили,
Скаженіють вражі Турки,
А взяти — несила.

Забали-ж люди
Турецької ласки,

Піддали ся Ладичинці
Без віжи Мурашки.

Сам город піддав ся,
Мурашка — на замок;
Поплилаж кров Ладичинців
Ріками, ріками!

Бо султан, не встигши
Мурашку дістати,
Лютуючи звелів Туркам
Людий в пень рубати.

Козаки на замку
Довгих дві неділі,
Боронились против Турків.
Хоч з голоду мліли.

По другій неділі,
Ні кришки, ні каплі,
Утулити голод, згагу
Охлявшим від шаблі.

По другій неділі,
Каже пан Мурашка:
Ну, молодці, жити штука,
Але вмерти — фрашка!

Раз умерти треба,
Чи завтра, чи нині.
Колиж вмерти, то вмираймо,
Братя, за Україну! —

„Добре, батьку, кажеш;
Вмерти — то вмираймо!
Умираймо за Україну!” —
Й отворили браму..

Страшнож подивитись,
Як на вороному
У останній раз Мурашка
Виїзджав із дому.

Виїхав Мурашка,
А за ним, як бжолі,
Летять сини України:
Орли та соколи.

Виїхав Мурашка
Неначе змий лютій,
Куди блисне шаблюкою —
Живому не бути.

Куди шабля блисне —
Голова скотилась;
Сиплють собі з вражих трупів
Козаки могилу.

Та й самі лягають
України діти,
Наче в полі під косою
Трава, зілле, квіти...

Поляг пан Мурашка
З всіми козаками;

Вже умовкло „Слава Богу!”
Тільки чути „Аллагі!..”

IV.

Побачивши ладжинську
Високу могилу,
Усміхнулась Україна
І заголосила.

Чогож вона усміхнулась?
Що, бач, її діти
Умирати вміють славно,
Як ніхто на світі!

Чогож вона заплакала?
Що, бач, її діти
Не уміють від неволі
Свій край захистити!

Григорій Воробкевич

1838—1884.

Григорій був рідним молодшим братом Сидора. Скінчивши православну семінарію в Чернівцях став священником,—короткий час навчався у Львові. Стративши скоро жінку Григорій впав в недугу, з якої не міг вилічитись. Мимо недостачі здоровля він читав багато творів з українського письменства і перенятий любов'ю до українського народу зложив кілька гарних віршів з яких видно його великий поетичний талант.

Зі своїми поезіями виступив він 1868. року помістивши їх у спільному галицько-українському літературному журналі „Правда“, під псевдонімом Наум Шрам. В 1870. році переїхав на Буковину до Черновців, де став професором в реальній школі, а під кінець свого незавидного життя парохом в Топорівцях. — До самої смерті брав він живу участь в літературному та взагалі духовному життю буковинських Українців.

Гарна і патріотична є його поезія під заголовком:

I.

Д У М А .

На риночку в Переяславі
Козацтво зібралось
На пораду — на відрату —
Волі сподівалось.

Мов те море розгойдане
Козаки завзяті
Гомоніли — клекотіли
В гетьманській палаті.

Мов те море гомоніла
Козацькая рада —
Відтак втихла — заніміла...
Здала ся принада.

Московська принадонька
Злото та таляри, —
Московська порадонька
Князі та бояри..

А Богдан наці ізлякав ся
Лестної принади,
Та в полковників питав ся
Розумної ради.

Обізвав ся Богун славний
По-вік незабутий,

І розумний у пораді
І у битвах лютій.

„На щож тобі іще слави
„У Москви шукати?
„Хібаж козаки не в силі
„Слави добувати?

„Таж Москалі — лицеміри
„Наварять нам хрину,
„Не додержать свого слова,
„Вдусять Україну!”

Не послухав ти, Богдане,
Богуна поради,
Бо не знав еси, гетьмане,
Московської зради...

Задзвонили у всі дзвони...
Празник настає;
Козаченьки біють поклони;
Гетьман присягає.

Вірність царю присягає,
Златий хрест цілує;
Сам Вкраїну розпинає,
Сам її катує...

На Вкраїні не весело,
Всюди тихо стало.
Все козацтво все лицарство
Живе повсипало.

Мури міста Петербурга
Трупом підпирають,
Мутні води у Ладозі
Кістями зупиняють,

А колись-то, може буде,
Іздрігнуть ся трупи,
Завалять ся ті палати, —
Мармурові групи;

Із сну свого пробудять ся —
Вздрігнуть ся небоги
Ті козацькі білі кости
В глибинах Ладого.

Покивають головами
На тебе, гетьмане,
Ї загробними голосами
Проклянуть, Богдане;

І не знесуть того горя
І знов полягають,
А над ними мутні води
Гробну піснь заграють.

II.

МОЇ ДУМИ.

Розпустив я мої дому
По світу блукати,
А не найдуть правди й волі
Назад ся вертати.

Пішли літа за літами —
Всі ся повернули,
Просять в мене притулочку,
Мене обгорнули:

„Ой пусти нас, милий батьку,
Знов до твої хати,
Будем Бога небесного
Про тебе благати;

Бо на світі дивно стало,
Воленька щезає,
А про думи сердешнії
Вже ніхто не дбає.

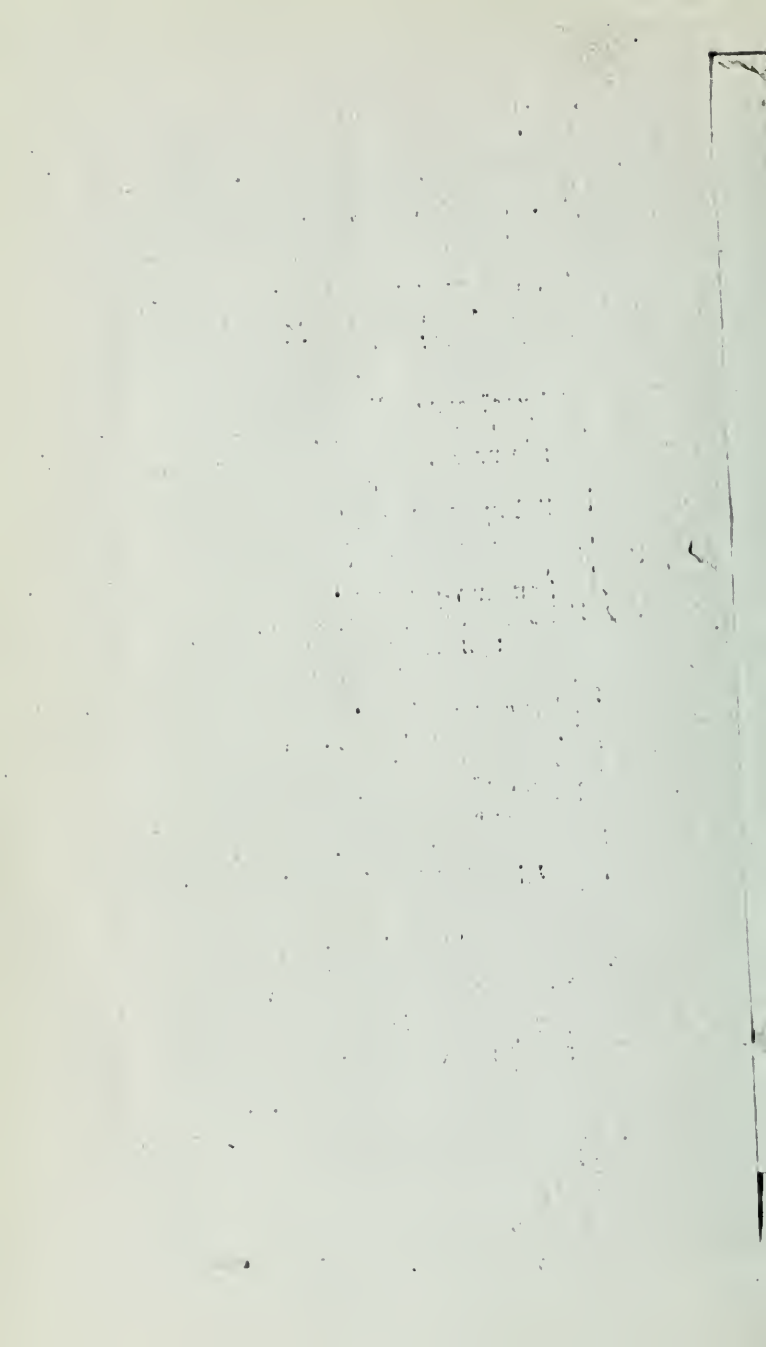
Бо на світі дивно стало,
Правда зледащіла,
А народня пісня-дума
Повік заїміла.

Пустив же я моїх діток
До бідної хати.
Притулив їх до серденька
Як дитину мати.

І тїшу ся знов із ними,
Не пуцу ніколи,
Хиба діжду хоч на старість
І правди і волі.

.

ЧИТАЙТЕ!

ЧИТАЙТЕ!

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді, яка виходить що тижня на 16 ст. Український Голос коштує на рік 2 долари.

Український Голос подає найбільше вістий з України, дописий з життя Українців в Канаді і ріжних вістий з цілого світа.

В Українськїм Голосї знайдете наукові статї розвідки, оповіданя і ріжну всячину.

Запренумерувавши собі Український Голос, будете мали в нїм найліпшого приятеля, з яким ніколи не розстанетесь.

Передплачуєте отже Український Голос і заохочуйте других до передплати сеї часописї. Нехай не буде ані одної української хати в Канаді, в котрій не знаходив би ся Український Голос!

ПЕРЕДПЛАТУ ПОСИЛАЙТЕ НА
АДРЕСУ:

Ukrainian Voice

Box 3626,

Winnipeg, Man

В У. Голосї дістонете всякі книжки—
жадайте катальога, який висилаємо
ДАРОМ.